

The image shows the interior of a church that has been converted into a cafe. The architecture features high, vaulted ceilings with pointed Gothic arches and large, multi-paned windows. Modern lighting fixtures, including large, white, disc-shaped pendant lights, are suspended from the ceiling. The floor is made of light-colored wood. In the foreground, there is a long wooden counter with a glass display case containing pastries. A person is standing behind the counter. To the right, there are several tables and chairs, some of which are occupied by people. The overall atmosphere is bright and modern, contrasting with the traditional church architecture.

kloosters herbestemmen: een maatschappelijke en architecturale uitdaging

bie plevoets

Provinciale Hogeschool Limburg:

departement architectuur en beeldende kunst

kloosters herbestemmen:

een maatschappelijke en architecturale uitdaging

bie plevoets

promotor: prof. hubert froyen

Provinciale Hogeschool Limburg:

departement architectuur en beeldende kunst

academiejaar 2006-2007

Graag wil ik de mensen bedanken die me geholpen hebben bij het tot stand komen van deze scriptie.

Mijn promotor, Meneer Froyen, voor zijn enthousiasme en wijze raadgevingen

Mijn nonkel, Guy Plevoets, voor zijn visie en kritische bedenkingen

Architecten Brauwers, De Schaetzen en Oomen voor de boeiende gesprekken, de rondleidingen en het ter beschikking stellen van de plannen.

Mevrouw Tadema en mevrouw Vanhunsel van het Kruisherhotel voor het gesprek en de fijne rondleiding

Meneer Clerinx voor de rondleiding in het Convent

De broeders van Abdij Maria Toevlucht voor hun gastvrijheid

Inleiding

Deel 1: Theoretisch deel

Hoofdstuk 1: Herbestemming van kerkelijk vastgoed in het verleden. Vergelijking met de Franse Revolutie.

Hoofdstuk 2: Moderne en hedendaagse visies over herbestemming van kloosters.

2.1 Verantwoording

2.2 Welke functies zijn het meest geschikt als herbestemming van kloosters?

2.3 Architectuur die het functionele overstijgt.

Deel 2: Herbestemming van kloostergebouwen vandaag

Hoofdstuk 1: Kloosterarchitectuur

Hoofdstuk 2: Kruisherrenhotel Maastricht

2.1 Historiek van het Kruisherrenhotel

2.2 Concept voor het Kruisherrenhotel

2.3 Beschrijving van het Kruisherrenhotel

2.4 Persoonlijke bedenkingen in verband met het Kruisherrenhotel

Hoofdstuk 3: Het convent Tongeren

3.1 Historiek van het Convent

3.2 Concept en beschrijving van het Convent

3.3 Persoonlijke bedenkingen in verband met het Convent

Hoofdstuk 4: Abdij Maria Toevlucht Zundert

4.1 Historiek van Abdij Maria Toevlucht

4.2 Concept en beschrijving van Abdij Maria Toevlucht

4.3 Persoonlijke bedenkingen in verband met Abdij Maria Toevlucht

Hoofdstuk 5: Vergelijking van de verschillende casestudies.

Besluit

Bibliografie

Inleiding

De mens is van nature een existentieel wezen. Op belangrijke momenten in zijn leven stelt hij zich vragen over de zin van zijn bestaan. Binnen de joods-christelijke traditie van West-Europa was er één collectief antwoord op die vraag en dat antwoord werd vertegenwoordigd door de Kerk.

Vandaag de dag heeft de katholieke Kerk in België steeds minder aanhang. De traditionele geloofsbeleving van de godsdienst is er sterk op achteruit gegaan. De traditionele geloofsbeleving was tweevoudig. Enerzijds was er de seculiere Kerk die de gelovigen begeleidde in hun geloofsbeleving. Anderzijds kent onze cultuur de eeuwenlange monastieke traditie. Beide belevingen kunnen we centraliseren in de zeven sacramenten: doopsel, eucharistie, vormsel, huwelijk, priesterwijding, biecht en ziekenzalving. Met uitzondering van de ziekenzalving vonden deze gebeurtenissen doorgaans plaats in een kerk. Vandaag is deze manier van godsdienstbeleving echter niet meer populair. Mensen gaan niet meer elke week naar de kerk, een huwelijk hoeft niet meer kerkelijk te zijn, bijna niemand wordt nog priester of treedt in een kloostergemeenschap.

Anderzijds is de hang naar religie, bezinning, contemplatie,... niet minder groot dan vroeger. De religieuze beleving is echter veel individueler geworden, meer verscheiden, iedereen vult zijn geloof in op zijn eigen manier. Geloofsbeleving bestaat nu eerder uit sacramentele ervaringen. Men ervaart een gebeuren in een innige verbondenheid met de natuur, met andere mensen, met 'God'. Deze

sacramentele ervaringen gebeuren dan ook meestal niet meer in een kerk, ze kunnen eender waar plaatsvinden.

Een gevolg van deze evolutie is dat zeer veel kerkelijke gebouwen zoals kloosters, kerken, pastorieën en begijnhoven leeg komen te staan. Wat moet er met deze gebouwen gebeuren? We kunnen ze laten verkrotten. We kunnen ze slopen. Maar we kunnen ze ook restaureren en opnieuw een functie geven. Heel wat vragen rijzen. Heeft investeren in restauratie en herbestemming van deze gebouwen zin? Heeft de samenleving hier iets aan?

Welke functies zijn het meest geschikt om in deze architectuur onder te brengen? Moet de nieuwe functie aansluiten bij de oorspronkelijke religieuze context van het gebouw?

Wat is de rol van de oorspronkelijke architectuur in het nieuwe project? Wat moeten we bewaren en wat mogen we afbreken of verbouwen? Op welke manier moeten oud en nieuw zich tot elkaar verhouden?

Met deze scriptie wil ik een aantal mogelijke antwoorden formuleren op deze vragen. Daarbij moet ik eerst melden dat het onderwerp nauw omschreven werd: deze scriptie zal gaan over de herbestemming van kloostergebouwen. Kerken, pastorieën en begijnhoven worden niet besproken om het onderzoek niet te uitgebreid te maken. Ik heb gekozen voor kloosters omdat het meestal zeer uitgebreide complexen zijn met een woongedeelte met een grote binnentuin waaraan een kerkgebouw verbonden is. Vaak zijn kloostergebouwen ook gelegen in het centrum van de

stad. Binnen de muren zijn ze een uniek rustpunt temidden van de alledaagse drukte.

Het is niet de eerste keer in de geschiedenis dat deze kerkelijke gebouwen verlaten worden. Tijdens de Franse Revolutie werd kerkelijk vastgoed door de staat aangeslagen en verkocht.

Gebouwen kwamen leeg te staan en kregen vaak een andere functie.

Mijn onderwerp concentreert zich evenwel op de herbestemming van kloostergebouwen vandaag. Om me een mening daarover te kunnen vormen ben ik gaan lezen, ben ik gaan praten met mensen uit de praktijk en ben ik drie concrete casestudies gaan bestuderen: het Kruisherenklooster in Maastricht (Nederland), het Convent in Tongeren (België) en Abdij Maria Toevlucht in Zundert (Nederland). Vaak worden kerkelijke gebouwen herbestemd als musea. Ik heb bewust gekozen om geen museum te bespreken bij de casestudies omdat dit een nogal voor de handliggend voorbeeld is wat reeds meermaals onderzocht en uitgevoerd is. Ik heb me daarom geconcentreerd op casestudies waar vormen van wonen, zowel tijdelijk als permanent, een centrale plaats heeft.

Luisteren, lezen en praktijkbezoeken verliepen gelijktijdig.

Praktijkervaringen wijzigden mijn eigen ideeën en deden mij bepaalde ideeën uit de literatuur meer waarderen dan andere. Op hun beurt deden ideeën opgedaan uit boeken of gesprekken mij anders naar de gebouwen kijken.

Theorie en praktijk vloeiden uiteindelijk samen en brachten mij tot

een aantal persoonlijke conclusies aangaande de herbestemming van kloostergebouwen.

Het hele ontstaansproces is moeilijk weer te geven. Daarom behandel ik de literatuur en een aantal gesprekken in een theoretisch gedeelte. Vervolgens stel ik de drie casestudies voor. Tenslotte formuleer ik een aantal persoonlijke bedenkingen waarbij ik telkens zal proberen aan te tonen hoe ik tot deze overtuiging gekomen ben.

Deel 1: Theoretisch deel

Hoofdstuk 1:
Herbestemming van kerkelijk vast-
goed in het verleden. Vergelijking
met de Franse Revolutie.

Op 26 augustus 1789 werd door de Constituante ¹ in Frankrijk een richtlijn voor de komende grondwet uitgevaardigd, de *declaration des droits de l'homme et du citoyen* ². Vooral eer de Constituante haar belangrijke taak, het opstellen van de grondwet, tot een goed einde kon brengen had ze al zeer ingrijpende maatregelen genomen. De constituante besloot om de kerkelijk goederen te nationaliseren. Eén van de redenen voor deze beslissing was om op die manier de Franse staat uit de financiële crisis te helpen. Het kerkelijk bezit werd te koop aangeboden. De clerus was immers een

¹ De zevenjarige oorlog en de financiële hulp aan de opstandige Amerikaanse kolonisten hadden een gigantische staatsschuld veroorzaakt bovenop de reeds bestaande staatsschuld veroorzaakt door de enorme bedragen die Lodewijk XIV en Lodewijk XV aan talrijke oorlogen hadden uitgegeven. Er waren nieuwe maatregelen nodig om aan nieuwe inkomsten te geraken. Dit dwong Lodewijk XVI ertoe om de Staten-Generaal, die sinds 1614 niet meer samengekomen was, bijeen te roepen. De Staten-Generaal was echter nog opgesteld volgens de standenmaatschappij van 1614. Er werd niet per hoofd gestemd maar elke stand kreeg één stem. De derde stand eiste meer rechten aangezien ze de meerderheid van bevolking waren. Ze besloot zich om te vormen tot 'Assemblée Nationale'. Hun doel was het opstellen van een nieuwe grondwet. Toen een aanzienlijk deel van de geestelijken, voornamelijk lage clerus, en een aantal progressieve edelen zich aan de kant van de burgers schaarden, zwichtte de koning. De Staten-Generaal werd een Grondwetgevende Vergadering (Assemblée Constituante). (Verschaffel, De Vroede, 26-61, 1993)

² (= verklaring van de rechten van de mens en van de burger). Een document dat door Lafayette en Siéyès werd opgesteld en op 26 augustus 1789 door de Assemblée Constituante aangenomen. Ze werd aan de grondwet van 1791 toegevoegd. Enkele van de voornaamste punten waren: het volk is soeverein, sociale voorrechten ontstaan niet door geboorte, wel door persoonlijke bekwaamheden, andere godsdiensten moeten worden geduld, de belastingen moeten billijk over de standen worden verdeeld, eigendom is onaantastbaar, tenzij het met het openbaar belang in strijd is. (Röst, 1870-1882)

grote grondeigenaar. Voor het te verwachte bedrag aan inkomsten uit de verkoop werden 'assignaten' uitgegeven: waardepapieren met kerkelijke goederen als onderpand. Maar al spoedig werden de assignaten als papiergeld gebruikt. Er werden immers meer assignaten gedrukt dan de waarde van de kerkelijke goederen vertegenwoordigde, waardoor een sterke inflatie ontstond.

De *constitution civile du clergé* van 12 juli 1790 bepaalde dat de bisschoppen en pastoors voortaan door de staat betaald zouden worden. De kerkelijke organisatie werd volledig onder het burgerlijk gezag geplaatst en van Rome losgemaakt. Bisschoppen en pastoors zouden voortaan door een kiezerskorps verkozen worden. Vanuit hun statuut van staatsambtenaren moesten de geestelijken een eed van trouw zweren aan de natie, de wet en de koning. De kerkelijke maatregelen lokten heel wat reactie uit. De paus veroordeelde in 1791 de *constitution civile du clergé*. De clerus raakte verdeeld tussen wie wel en wie niet de eed van trouw wilde afleggen.

De gelovigen stonden voor de keuze welke groep ze moesten volgen. Deze maatregelen versterkte uiteindelijk de rangen van de tegenstanders van de revolutie.

De opbrengst van de verkoop van kerkelijke goederen kwam dan ook niet tegemoet aan de noden van de arme plattelandsbevolking maar draaide uit in het voordeel van de burgerij. Vele kerkelijke gebouwen kwamen leeg te staan en kregen een andere functie.

De oorzaak van de leegstand van kerkelijke gebouwen tijdens

de Franse Revolutie was de inhaligheid van de staat en de wrok die de plattelandsbevolking had ten op zichte van de rijkdom van de Kerk omwille van de tiendenbelasting die ze jaarlijks aan de Kerk moest afstaan. Tijdens de Franse Revolutie kwamen de kerkelijke gebouwen zeer plots in onbruik. Er was zo goed als geen overgangperiode, de maatregelen werden zeer brutaal en direct toegepast. Men zou kunnen spreken van een revolutie.

De oorzaak van de leegstand vandaag is echter veel moeilijker te omschrijven. De traditionele Kerk is vandaag niet meer aantrekkelijk en heeft nog weinig aanhang. De gebouwen komen ook niet van de ene dag op de andere leeg te staan. Het gebeurt allemaal veel geleidelijker. Men kan hier spreken van een evolutie. Een kloostergemeenschap dunt langzaam uit. Op een bepaald moment kan de gemeenschap beslissen om zich aan te sluiten bij een andere gemeenschap van hun orde. Ze gaan dan op zoek naar een nieuwe functie voor de kloostergebouwen.

Ondanks de verschillende oorzaken lijkt het mij toch boeiend om een vergelijking met de situatie tijdens de Franse revolutie te maken en na te gaan hoe er in het verleden met deze leegstaande gebouwen werd omgegaan.

In de geschiedenis van de verschillende casestudies, het Kruisherenklooster in Maastricht en Abdij Maria Toevlucht in Zundert, komt de fase van de Franse Revolutie eveneens aan bod.

Bijvoorbeeld in de geschiedenis van het Kruisherenklooster. In 1797

werden de kruisheren uit hun klooster verjaagd. Aanvankelijk wou men het complex verkopen maar al spoedig kregen de gebouwen een militaire bestemming: een munitiemagazijn, een kazerne en een garnizoenbakkerij. Bijna een eeuw lang is deze situatie onveranderd gebleven. De orde van de kruisheren in Maastricht is achteraf niet meer hersteld.

De nieuwe functies konden heel uiteenlopend zijn. De abdij van Herkenrode, bij Hasselt, bijvoorbeeld wordt afgeschaft door de Franse revolutionaire regering en in 1797 publiek verkocht. Gebouwen en gronden komen in handen van verschillende eigenaars.

Herkenrode blijft een belangrijke landbouwuitbating en de gebouwen krijgen in veel gevallen industriële bestemmingen: wolspinnerij, suikerbietenraffinaderij, stokerij, ...

Tijdens de 19de eeuw takelt de voormalige abdij snel af door een gebrek aan onderhoud. In 1972 kopen de Kanunnikessen van het Heilig Graf van Bilzen de gebouwen van het woongedeelte met o.a. het abdissenkwartier en het park waardoor het opnieuw een oord van bezinning wordt.

Vele kerkelijke gebouwen die tijdens de Franse Revolutie een andere functie hadden hebben achteraf terug hun oorspronkelijke functie gekregen. Dit kunnen we beschouwen als een les uit de geschiedenis. Het is altijd zinvol om een herbestemming niet als

iets definitiefs te beschouwen. We kunnen nooit voorzien wat de toekomst brengt. Misschien zullen deze leegstaande gebouwen ooit terug dienst kunnen doen als klooster. Misschien zullen er in de toekomst nieuwe noden ontstaan waar deze specifieke architectuur aan tegemoet kan komen.

Hoofdstuk 2:
Moderne en hedendaagse visies
over herbestemming van kloosters.

2.1 Verantwoording

Na het afbakenen van mijn scriptieonderwerp ben ik op zoek gegaan naar reeds bestaande visies over de herbestemming van kloosters. Ik bezocht verschillende bibliotheken maar specifiek over herbestemming van kloosters bleek niet veel geschreven. Ik heb daarom gelezen in boeken over de herbestemming van kerken, daar is immers veel meer over te vinden, maar hoe langer hoe meer had ik het gevoel dat kloosterarchitectuur toch iets helemaal anders is en een heel andere aanpak vereist.

Tijdens mijn zoektocht ben ik wel teksten en boeken tegengekomen die op het eerste gezicht niet rechtstreeks herbestemming als onderwerp hebben, maar die me toch veel bijgebracht hebben in mijn zoeken naar het nut en de waarde van herbestemming en over de manier waarop zo'n project aangepakt moet worden.

Vervolgens heb ik gesproken met mensen uit de praktijk. Ik heb me bevraagd bij het Provinciaal Centrum voor Cultureel Erfgoed. Tot mijn grote verbazing hebben zij geen visie op de manier waarop een herbestemming moet gebeuren of een pakket van eisen waaraan elk project moet voldoen. Dan ben ik maar op zoek gegaan naar mensen die zelf wonen of werken in een herbestemd klooster. Zij hadden gelukkig meer te vertellen. Guy Plevoets, directeur van kasteel Mariagaarden in Hoepertingen, vertelde me over de verschillende visies die je kan aanhouden bij het zoeken naar een nieuwe functie voor een klooster.

2.2 Welke functies zijn het meest geschikt als herbestemming van kloosters?

Kloosters hebben drie belangrijke functies: contempleren, ageren en wonen in gemeenschap. Niet enkel de broeders of zusters van de gemeenschap verblijven in het klooster maar meestal heeft een klooster een traditie van gastvrijheid en zijn ook gasten tijdelijk welkom in het klooster. Vaak is één van deze drie hoofdfuncties een uitgangspunt voor een herbestemming.

Een contemplatief klooster, waar het gebed centraal staat, kan bijvoorbeeld herbestemd worden als een meditatiecentrum zoals Abdij Maria Toevlucht in Zundert.

De Broeders van Liefde daarentegen hebben zich steeds ingezet voor de zwakkere in de samenleving. Eén van hun kloosters wordt nu gebruikt voor de opvang van ex-gedetineerden.

Elk klooster was ook een verblijfplaats. Sommige leegstaande kloosters krijgen een herbestemming als permanente woning bijvoorbeeld het Convent in Tongeren waar het klooster verbouwd is tot sociale woningen. Of het Kruisherhotel in Maastricht waar gasten voor een korte tijd logeren.

Toch hebben kloostergemeenschappen niet altijd in een klooster gewoond. In de jaren '60 gingen kloosterlingen vaak tussen de mensen wonen vanuit de overtuiging hierdoor de noden en problemen van de mensen beter te kunnen begrijpen en daardoor ook beter te kunnen helpen. Nu is er eerder de tendens dat

kloosterlingen zich terugtrekken binnen de beschermende muren van het klooster.

Deze kloostermuren kunnen ook een belangrijke rol spelen bij de keuze van de herbestemming. Voor sommige groepen in de maatschappij is het goed dat er muren zijn waarachter ze zich tijdelijk kunnen terugtrekken bijvoorbeeld voor ex-gedetineerden die gewend zijn van afgezonderd te leven en opnieuw moeten zoeken naar een plaats in de samenleving.

Voor fysiek of mentaal gehandicapten is een kloostergebouw dan weer geen goede verblijfplaats. Meestal zijn deze mensen al genoeg belemmerd in hun contact met de samenleving. Hun handicap vormt vaak al een barrière waar ze overheen moeten. Sociale contacten zijn voor hen nochtans erg belangrijk om zich niet geïsoleerd te voelen in de maatschappij. Kloostermuren zouden voor hen een extra belemmering vormen.

Men moet niet enkel onderzoeken of een functie inhoudelijk past bij de architectuur. Het gebouw moet ook dienst kunnen doen, de functie moet passen. Het geheel mag niet buitenschalig worden maar ook niet overgeprogrammeerd.

Het probleem van herbestemming is eigenlijk een probleem van maatschappelijke dynamiek. Waar er weinig maatschappelijke dynamiek is ontstaat er een probleem. Bijvoorbeeld in Zuid-Limburg zijn er zeer veel leegstaande kloosters maar er is weinig nood aan gebouwen om een maatschappelijke functie in onder te brengen,

er worden weinig initiatieven genomen. In de grote steden is het makkelijker om een functie te vinden, er zijn nu eenmaal meer maatschappelijke noden. Daar moeten we dan wel weer oppassen dat er geen nieuw probleem, het probleem van de commercie, ontstaat door een te grote dynamiek. Men wil vaak te veel en gaat het gebouw overprogrameren. Men moet leren kiezen.

Het is belangrijk bij het kiezen van een nieuwe bestemming dat de nieuwe activiteiten een betekenis krijgen binnen het bestaand stedelijk weefsel waarbinnen het zich bevindt.

Sommige kloosters komen echter niet volledig leeg te staan maar de gebouwen worden te groot voor de enkele broeders of zusters die er nog wonen. Men kan dan zoeken naar een herbestemming van een gedeelte van het complex in samenwerking van de nog aanwezige kloostergemeenschap. Een voorbeeld hiervan is Abdij Maria Toevlucht in Zundert. De broeders hadden reeds lang een traditie van gastenontvangst maar nu is die functie uitgebreid. Gasten komen er op retraite of volgen er een cursus zenmeditatie. Een klooster meer toegankelijk maken kan interessant zijn maar op een bepaald moment moeten er ook grenzen zijn. Een rustige plek moet rustig blijven. De gasten moeten niet tot heel het kloostercomplex toegang krijgen.

Een andere mogelijkheid is dat de gemeenschap een deel van het klooster verkoopt, vaak om op die manier andere projecten te financieren. De Minderbroeders van Sint-Truiden hebben een deel

van de kloostertuin verkocht aan de stad die er een pleintje heeft aangelegd. Met de opbrengst hebben ze zelf een ander deel van het klooster verbouwd tot een modern museum.

Bij de verkoop kan men twee verschillende uitgangspunten aanhouden. Enerzijds kan men ervan uitgaan dat de nieuwe functie moet bijdragen tot de christelijke traditie bijvoorbeeld een opvangcentrum voor daklozen. Maar men kan ook zeggen dat de herbestemming geen afbreuk mag doen aan de christelijke traditie. Deze tweede visie houdt uiteraard meer mogelijkheden open. Men kan het ethische en het financiële aspect afwegen ten opzichte van elkaar en zo eventueel kiezen voor een middenweg.

2.3 Architectuur die het functionele overstijgt.

Kazimir Malevich, 1878 - 1935

Bedroefd kijkt de architect naar de onomkoombare functionaliteit. Vol overgave probeert hij in zichzelf de ingenieur en de kunstenaar te verenigen, om zodoende bij elke opdracht 'het aangename met het nuttige' te verenigen (terwijl de ingenieur als zodanig alleen oog zou hebben voor het 'nut').

Deze versmelting werd zijn eigenlijke opgave. Ja, hij is er zelfs van overtuigd geraakt dat er geen architectuur zonder functie bestaat. Maar een terugblik op de geschiedenis zou hem leren dat zijn kunst voortleeft als een monument van schoonheid- en zuivere vorm is. De architectonische monumenten behouden hun waarde, ook al hebben ze geen enkele functie meer. (Malevich, 1927, 412-414. geciteerd in Heynen, Loeckx, 2004, 166)

In dit citaat stelt Malevich de functionaliteit, die voor veel modernisten als een doel op zich gezien werd, in vraag. Hij wil erop wijzen dat architectuur verder reikt dan zuiver het functionele. Toen ik aan deze scriptie begon was het mijn bedoeling om te onderzoeken welke functies het meest geschikt zijn om in een kloostergebouw onder te brengen. Het leek mij ook belangrijk dat de

nieuwe functie aansloot bij de oorspronkelijke religieuze context van het gebouw.

Na het bezoeken van enkele projecten had ik echter een heel ander gevoel. De functie bleek steeds minder te bepalen of ik het project al dan niet geslaagd vond. Het lezen van een tekst over suprematische architectuur van Kazimir Malevich deed me beseffen dat goede architectuur volledig los kan staan van de functie die ze heeft. Het gevoel dat ik reeds tijdens het onderzoek had kon ik hierdoor beter begrijpen.

Suprematisme betekent pure gewaarwording, zuiver gevoel.

Malevich streeft naar een architectuur die niet enkel inspeelt op onze materiële noden maar die gevoelens bij ons oproept.

Sommige kerkelijke gebouwen hebben een zeer specifieke sfeer die niet verloren gaat als het gebouw zijn functie verliest. Of die sfeer na herbestemming bewaard blijft hangt niet zo zeer af van de nieuwe functie die in het gebouw komt maar wel van de manier waarop de nieuwe elementen de oorspronkelijke architectuur benaderen.

Christopher Alexander, °1936

In zijn boek *The timeless way of building* (1979) beschrijft Christopher Alexander dat er slechts één manier is om tijdloze gebouwen te creëren en deze manier is nu dezelfde als ze was doorheen de geschiedenis.

Het onderscheid tussen een goed en een slecht bouwwerk is objectief waarneembaar, daar kunnen we niet meer omheen. De kwaliteit, de eigenschap, die aanwezig is in elk goed gebouw en ontbreekt in elk slecht gebouw kunnen we echter niet benoemen. We kennen nochtans gevoelsmatig het karakter van deze kwaliteit en de gevoelens die ze bij ons oproept. Alexander noemt deze kwaliteit de *quality without a name*³. Deze kwaliteit kan overal voorkomen: in een gebouw, in dieren, in planten, in steden, in straten, in de wildernis en in onszelf. We kunnen de wereld rondom ons dan ook pas begrijpen wanneer we onszelf begrepen hebben.

Uit ervaring weten we welke gevoelens de *quality without a name* in onszelf oproept en daardoor kunnen we ze herkennen wanneer ze voorkomt in een gebouw.

Plaatsen die deze kwaliteit in zich dragen roepen die kwaliteit in onszelf tot leven. Anderzijds kunnen we stellen dat wanneer we de kwaliteit in ons dragen we ze ook zelf tot leven kunnen roepen in de steden en gebouwen die we helpen bouwen. De *quality without a name* is dus zelfondersteunend en zelfonderhoudend. Het is de

³ Term die door de auteur gebruikt wordt. Kan vertaald worden als *de kwaliteit zonder naam* maar ik verkies de oorspronkelijke term te gebruiken.

kwaliteit van het leven zelf.

Om de kwaliteit te kunnen omschrijven moeten we eerst begrijpen dat het karakter van elke plek wordt bepaald door de patronen van gebeurtenissen die er plaatsvinden. Deze patronen van gebeurtenissen moeten niet noodzakelijk menselijk zijn. De manier waarop het zonlicht valt door een raam is even goed een gebeurtenis die een sterk effect kan uitoefenen op het karakter van de ruimte. Uiteindelijk zal het definitieve karakter van een ruimte worden bepaald door de gebeurtenissen die er het vaakst plaatsvinden. Als we mensen vragen om het karakter van een specifieke ruimte te omschrijven zullen ze vaak beginnen met te vertellen wat er zich in de ruimte afspeelt. Maar evenzo kunnen de gebeurtenissen niet losstaan van de omgeving waarin ze zich afspelen.

Zo waren kloosters in de geschiedenis plekken waar een grote diversiteit van activiteiten plaatsvond. Er werd gekookt, gewassen, op het land gewerkt, er werden boeken gekopieerd, er werd onderwezen, er werden missen opgedragen en er werd gebeden. Toch waren het plekken die rust en sereniteit uitstraalden. Het gebouw was immers perfect op deze levenswijze afgestemd. Elke activiteit had zijn eigen plek en zijn eigen tijd. Men moest nooit een ander storen tijdens zijn bezigheden. Architectuur en activiteit waren in harmonie met elkaar. De *quality without a name* is sterk voelbaar voor iedereen in en om een klooster.

We kunnen vaststellen dat bepaalde gebouwen bruisen van het leven en andere gebouwen lijken dood. Ook dat fenomeen wordt volgens Alexander bepaald door deze patronen van gebeurtenissen. Niet enkel de morfologie van een gebouw is van belang maar zeker ook de sociaalruimtelijke opbouw van de plek. Niet alleen de hoeveelheid aan gebeurtenissen die er plaatsvinden maar eerder aan de manier waarop deze plaatsvinden bepaalt of een plek leeft of niet.

De mens beïnvloedt zijn omgeving maar op zijn beurt wordt de mens zo sterk beïnvloed door zijn omgeving, dat zijn innerlijke harmonie afhankelijk is van de harmonie tussen hem en zijn omgeving. Maar patronen helpen ons niet enkel om tot leven te komen, ze zijn zelf ook dood of levend. Een ruimte leeft slechts als de gebeurtenissen die er plaatsvinden zich op regelmatige tijden herhalen. Dus als de patronen stabiel zijn. Een plek waar nog zelden iemand komt zal een doodse indruk achter laten. Hoe meer levende patronen er in een gebouw aanwezig zijn, hoe meer leven het gebouw zal bevatten. De patronen zullen elkaar ondersteunen, ze zullen elkaar in leven houden. Soms is het ook mogelijk dat we de dode patronen die in een gebouw aanwezig zijn opnieuw tot leven kunnen roepen door levende patronen toe te voegen.

Vele kloosters komen vandaag leeg te staan. Er gebeurt niets meer. Het complex krijgt een desolate en doodse indruk. De *quality without a name* lijkt te slapen, niemand neemt ze waar.

Als we het gebouw willen bewaren omwille van cultuurhistorische redenen kunnen we het gebouw onderhouden en indien nodig restaureren. Het zal niet verder verkrotten maar de kwaliteit zal niet ontwaken.

Wanneer we daarentegen een nieuw patroon van activiteit in het gebouw brengen dat in harmonie is met het oorspronkelijke gebouw kunnen we het gebouw een tweede leven laten leiden. Ook al is de activiteit volledig verschillend van de oorspronkelijke activiteit in het gebouw.

De *quality without a name* in gebouwen kan echter niet zo maar worden toegekend maar ze moet ontwikkeld worden uit de alledaagse acties van mensen. Alexander maakt de vergelijkingen met een bloem: een bloem wordt niet gemaakt, ze kan enkel voortkomen uit een klein zaadje en langzaam uitgroeien totdat ze uiteindelijk een bloem wordt. In een bloem zijn alle cellen min of meer autonoom maar toch vormen al deze cellen samen één geheel. Dit is het gevolg van de genetische code die een leidraad vormt voor elk individueel deel van de bloem en die alles tot één geheel maakt. Net zoals een bloem heeft een bouwproces nood aan een 'genetische code' om een geheel te vormen uit alle verschillende onderdelen. Dus begint Christopher Alexander na te denken over een code voor de architect die de *quality without a name* in gebouwen oproept en die ervoor zorgt dat gebouwen tot leven komen. Hij zocht naar een proces dat zo simpel is dat iedereen het

zou kunnen gebruiken. Deze code ontstond in de vorm van een taal die hij *pattern language* ⁴ noemde. Deze *pattern language* geeft iedere persoon die ze gebruikt de kracht om een gevarieerd en uniek gebouw te ontwerpen. Deze taal kunnen we vergelijken met onze spreektaal die ons de mogelijkheid biedt om unieke, gevarieerde en betekenisvolle zinnen te bouwen.

Alle grote, indrukwekkende gebouwen uit de geschiedenis zijn ontworpen uit een taal. Een taal die iedereen begreep, zowel de architect als de bouwvakker. Velen wisten immers naar welke typologie bijvoorbeeld een kathedraal of moskee gebouwd moest worden. Toch was elke individuele kathedraal uniek. Ook kloosters werden opgebouwd volgens een bepaalde typologie waar velen mee vertrouwd waren.

Maar ook slechte gebouwen zijn volgens een taal gebouwd. Hoe kunnen we nu de juiste van de foute taal onderscheiden? In een stad met een levende taal is deze taal zo verspreid dat iedereen ze kan toepassen. De taal overkoepelt het hele leven.

Maar de industriële revolutie veroorzaakte een zeer snelle, onvoorbereide vooruitgang. Nieuwe materialen zoals staal en glas geven de nieuwe architectuur vorm en doen mogelijkheden ontstaan die tot dan toe ondenkbaar waren. Men denkt dat enkel architecten in staat zijn om te bouwen. De gewone mens verliest zijn voeling met de allesomvattende taal. De taal die vormgeeft aan het sociale leven en de taal van de architect, die vormgeeft aan de fysieke ruimte, zijn niet meer op elkaar afgestemd. Hierdoor gaat zelfs de architect de

⁴ Term die door de auteur gebruikt wordt. Kan vertaald worden als patroontaal maar ik verkiez de oorspronkelijke term te gebruiken.

voeling met zijn eigen ontwerptaal verliezen. Het gevolg is een stad zonder een levende taal, en uiteindelijk een stad die zelf niet meer leeft.

Als we onze steden terug tot leven willen roepen moeten we beginnen met de taal opnieuw te creëren op de manier waarop iedereen ze kan gebruiken.

Eens we de taal hebben gecreëerd voor onszelf kunnen we beginnen met een ontwerp. We bepalen de taal voor dat specifieke ontwerp door de verschillende aspecten op een rijtje te zetten. Vervolgens nemen we elk aspect serieus en gaan we ze één voor één zo goed mogelijk realiseren. Uiteindelijk, als alle aspecten gerealiseerd zijn, is het ontwerp af.

Voor een herbestemming moeten we alle nieuwe delen van het gebouw ontwerpen volgens deze *pattern language*. Als we elk aspect dat we toevoegen, elke verandering die we doen, eerst zeer kritisch bekijken en afstemmen op de oorspronkelijke architectuur dan zullen oud en nieuw bijna als vanzelfsprekend één geheel vormen. We moeten oude en nieuwe patronen samen bekijken. De aanpassingen mogen ook de oude levende patronen niet doden. Anders heeft herbestemming geen zin. Als de nieuwe elementen afbreuk doen aan de schoonheid van de oorspronkelijke architectuur dan is het beter om het historische pand te restaureren en het project elders als nieuwbouw te realiseren. Enerzijds moet de historische architectuur een meerwaarde bieden aan het nieuwe project maar anderzijds is

het ook belangrijk dat de nieuwe architectuur een positieve beleving van het oude gebouw realiseert en het een nieuwe bestaanscontext creëert.

Toch is de methode nog niet volledig. Om de *quality without a name* te bekomen zullen we de taal achter ons moeten laten. Soms zullen we verschillende patronen positief hebben toegepast en toch zal een plek niet leven en soms zullen we geen patronen hebben toegepast en zal een plek toch levend zijn. Af en toe zullen we van de patronen die ons leiden af moeten zien en op ons gevoel afgaan. Toch is de taal van uiterst belang, ze helpt je om je ego opzij te zetten. Door de taal worden we van onszelf bevrijd om te doen wat natuurlijk is. De taal is dus een instrument dat ons in een toestand brengt die we *egoless* noemen. De taal is geen doel op zich maar eerder een methode om tot tijdloze architectuur te komen. Uiteindelijk zullen we de patronen zo zeer verinnerlijkt hebben dat we de taal niet meer nodig hebben. Als oud en nieuw *egoless* tegenover elkaar staan zullen ze elkaar versterken en kunnen we een herbestemming waardevol noemen.

Alain De Botton, °1969

Volgens De Botton biedt een gebouw niet alleen fysieke maar ook psychologische bescherming. Het fungeert als identiteitsbewaker. Onze identiteit is verweven met de gebouwen die ons omgeven en verandert mee met de plek waar we ons bevinden. Architectuur is zo belangrijk voor de mens omdat we op verschillende plekken verschillende mensen zijn. Elke mens bestaat uit verschillende persoonlijkheden. Helaas hebben we niet altijd onder controle welk deel van ons karakter de bovenhand heeft. Dit wordt hoofdzakelijk beïnvloed door factoren van buitenaf zoals de gebeurtenis die plaatsvindt, de mensen die ons omringen en de gebouwen rondom ons. Kwalitatieve architectuur kan daardoor het beste in de mens naar boven halen en kan ons tonen wie we idealiter zouden kunnen zijn. Of zoals Heidegger het formuleert: de menselijke identiteit heeft als voorwaarde de identiteit van de plaats, wat men noemt de *genius loci*. Het is dan ook de taak van de architectuur om de *genius loci* te articuleren, tot uitdrukking te brengen.

De grote wereldreligies hebben hierop ingespeeld. Ze hebben één voor één plekken gecreëerd waar de mens ontvankelijk is voor hogere, meditatieve gedachten.

Zowel vroeg-christelijke als vroeg-islamitische theologen
[...] beweerden dat mooie gebouwen in staat waren

ons geestelijk en moreel te verheffen. In plaats van een verderfelijke invloed op ons uit te oefenen of decadente lieden nutteloze weelde te verschaffen, geloofden ze dat een uitgelezen omgeving ons zou stimuleren naar morele vervolmaking te streven. Een mooi gebouw kon ons doen volharden in het goede.

Deze opmerkelijke bewering kwam voort uit een al even verbazingwekkende overtuiging: het geloof in de gelijkwaardigheid van het visuele en het ethische. Fraaie architectuur werd beschouwd als de vertaling van het goede in niet-verbaal idioom- en haar lelijke tegenhanger als een materialisatie van het kwaad. [...]

De morele gelijkstelling van schoonheid en goedheid verleende alle architectuur een nieuwe betekenis en relevantie. [...]

Het belang van het visuele werd onderstreept door een tweede fascinerend argument dat de vroege theologen aanvoerden: wellicht was het eenvoudiger een trouw dienaar van God te worden door te kijken dan door te lezen. Ze beweerden dat de mensheid op doeltreffender wijze kon worden gevormd door architectuur dan door religieuze geschriften. Omdat we nu eenmaal door zintuigen bepaalde wezens waren, was het waarschijnlijker dat onze ziel gesterkt werd door spirituele deugden wanneer we die via onze ogen in plaats van via ons verstand tot ons namen. (De Botton, 2006, 131-133)

We verlangen van een gebouw niet enkel dat het een bepaalde functie vervult maar we willen eveneens dat het een specifieke beeld creëert, een betekenis heeft, dat het een metafoor in zich draagt. We willen dat een gebouw ons verbindt met het verleden of dat het ons een beeld geeft van onze toekomst. John Ruskin stelde dat we van een gebouw twee dingen verlangen. Enerzijds moet het ons onderdak verlenen en anderzijds moet een gebouw tot ons spreken over wat we belangrijk vinden of over dingen waar we aan herinnerd willen worden.

De westerse mens heeft steeds minder behoefte aan de traditionele geloofsbeleving. De liturgie boeit hem niet meer, de traditionele kloosters hebben weinig aanhang,... Kerkelijke gebouwen lijken op het eerste gezicht geen functie meer te hebben.

Toch heeft de mens behoefte aan spiritualiteit zij het dan op een andere, meer persoonlijke manier. We zijn op zoek naar onszelf, naar de zin van het bestaan.

Als wie we zijn in hoge mate afhangt van de gebouwen die ons omringen zou kerkelijke architectuur toch nog een meer latente functie kunnen vervullen in onze westerse maatschappij. Enerzijds verbindt deze architectuur ons met ons christelijk verleden. Het vertelt ons iets over onze afkomst, over wie we zijn. Anderzijds spreken kerkelijke gebouwen tot ons over een zeer actueel thema namelijk spiritualiteit. De liturgie mag dan wel niet meer hedendaags overkomen, de architectuur spreekt ons nog wel aan. Toeristen

bezoeken maar al te graag oude kerken, kloosters en begijnhoven. Veel geld wordt er geïnvesteerd in de restauratie van oude kerkelijke gebouwen.

Door het aanschouwen van een religieus geïnspireerd bouwwerk zouden we met gevoelens zoals oneindigheid, nederigheid, intimiteit,... geconfronteerd kunnen worden. Religieuze architectuur heeft de neiging ons ertoe aan te zetten perfectie na te streven. Zulke architectuur kan een meervoudige functie hebben binnen onze hedendaagse maatschappij. Ze zal ons niet alleen verbinden met het verleden maar kan ook een antwoord vormen op hedendaagse vragen.

Maar doordat een kerkelijk gebouw zo een sterke uitdrukking van een bepaald gedachtegoed is kunnen we niet eender welke functie toepassen bij een herbestemming. De nieuwe functie moet passen bij de betekenis van het gebouw. Als dit niet het geval is is dit shockerend voor veel mensen.

Deel 2:
Herbestemming van
kloostergebouwen
vandaag

Hoofdstuk 1: Kloosterwezen en Kloosterarchitectuur

De oorsprong van het kloosterwezen ligt bij de kluizenaars die zich in de woestijn van Egypte terugtrokken tijdens de 3de eeuw na Christus. Hieruit ontstonden later de streng godsdienstig geïnspireerde kloostergemeenschappen. In het christendom was het kloosterleven oorspronkelijk bedoeld voor mensen die zich wilden terugtrekken uit een zondige wereld om zich aan God te wijden. Gedurende de vroege middeleeuwen gebeurde dit op een vrij ongestructureerde manier met de regel van de Heilige Benedictus als leidraad. Later in de middeleeuwen, ongeveer rond 1000 na Christus, ontstaan kloosters als levensgemeenschappen onder leiding van een abt. De nadruk lag op samenwerking en gehoorzaamheid aan de abt. In die periode ontstonden er in heel West-Europa zeer veel nieuwe kerkelijke gebouwen dankzij talrijke giften. Daarenboven waren vele vroegere houten bouwwerken verwoest tijdens invasies van de Noormannen en op die plaats werden nu stenen gebouwen geplaatst. De afmetingen van deze nieuwe kerken en kloosters waren vaak enorm. Enerzijds omwille van het groeiend aantal gelovigen en leden van kloostergemeenschappen maar anderzijds waren deze gebouwen de veruitwendiging van de goddelijke roem en moesten dus ook wat betreft afmeting indruk maken. Kloosters waren vaak ondergeschikt aan de macht van de lokale aristocratie maar anderzijds hadden kloosters zelf soms zeer grote macht. Godsdienstige en politieke belangen gaan zich vermengen en het religieuze aspect verdwijnt soms naar de achtergrond. Men spreekt van de aristocratiesering van de kloosterwereld. Als kritiek

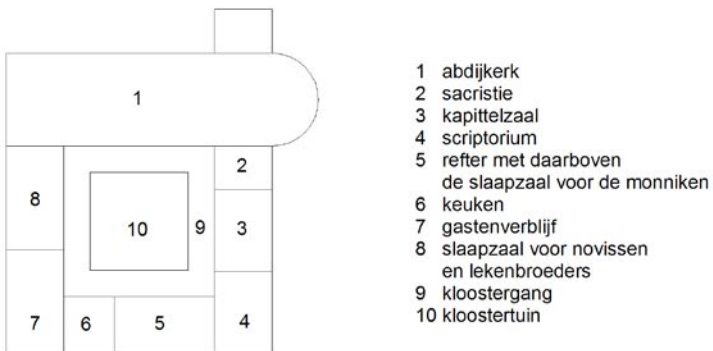
hierop worden gemeenschappen gesticht die de oorspronkelijke regels terug wilden herstellen.

Het woord 'klooster' is afgeleid van het Latijnse woord *claustrum* dat 'afgesloten ruimte' betekent.

De meeste kloosters zijn opgebouwd volgens een bepaalde structuur. Algemeen gesteld kunnen we een klooster opdelen in drie grote delen.

De kloosterzone bestaat uit de gebouwen die bewoond worden door de religieuzen. In het midden is een vierkante binnenplaats, met rondom de kloostergalerij die toegang geeft tot de andere gebouwen.

In de landbouw- en nijverheidszone van het klooster vonden de activiteiten plaats zoals ziekenzorg, bierbrouwerij, het maken van kaas, malen van graan,... De pachter van de abdijhoeve woonde er. Het was een dorp op zich.

schema van een type

Daar rond ligt de invloedzone. Dit is het gebied waar het klooster haar invloed deed gelden. Ze was een geestelijk centrum en haar religieuzen bedienden vaak parochies in de omgeving.

In de kloosterzone waren steeds vijf vleugels aanwezig: de gebedsruimte of de kerk (*oratorium*), de eetzaal en de keuken (*refectorium*), de slaapzaal (*dormitorium*), een gastenverblijf (*cella hospitem*) en een poorthuis (*portaria*) van waaruit het contact met de buitenwereld onderhouden werd.

De vleugels waren gesitueerd rond de kloostergang die het hart van het klooster vormde.

De indeling van de plattegrond was afgestemd op de bezigheden die in het klooster werden verricht en op de liturgische behoeften. Drie delen van het klooster stonden in voor respectievelijk de ziel, de geest en het lichaam van de monniken, een vierde deel was bestemd voor de lekenbroeders. De kerkbeuk is tegen de noordelijke vleugel van het klooster gebouwd en was uitsluitend op de ziel gericht. De oostelijke vleugel was gericht op de geestelijke bezigheden, daar lagen de kapittelzaal en het *scriptorium*⁵. De kapittelzaal is dicht bij het koor van de kerk gelegen. Van hieruit wordt de abdij bestuurd, het dagelijks werk geregeld en de abt verkozen. De ruimten die bestemd waren voor de lichamelijke verzorging, de keuken, de proviandruimten, de refter, de wasruimte en de slaapzaal, lagen aan de zuidkant dus tegenover de kerk. In de loop der tijd kon ,afhankelijk van de middelen en de behoeften

⁵ < Latijnse woord scribere, schrijven

Ruimte in het klooster waar de monniken teksten en boeken overschreven en vertaalden. Scriptoria bevonden zich doorgaans nabij of in het tabularium, de bibliotheek van het klooster. (Rossi, 1999)

van de gemeenschap,
het klooster worden uitgebreid met een ziekenzaal, vertrekken voor novicen, een kerkhof, aparte kamers voor de abt of een bibliotheek.

Een klooster bezat naast de grond waar de abdij op was gebouwd voldoende land om in eigen behoefte te voorzien. In eerste instantie werd dit land bewerkt door de monniken zelf. Bij grote, machtige gemeenschappen gebeurde het echter dat het werk volledig door lekenbroeders of soms zelfs door lijfeigenen gedaan werd. De monniken waren daardoor vrijgesteld van het werk op het land en konden zich dus de hele dag aan hun religieuze plichten weiden.

In de vroegste periode van de kloosters was natuurlijk licht de voornaamste lichtbron eventueel aangevuld met kaarslicht of olielampen. De ruimtes moesten daarom voldoende ramen hebben en mochten niet te diep zijn zodat het zonlicht elke plek in de ruimte kon bereiken.

Ondanks de vele mogelijkheden voor verlichting met kunstlicht die we vandaag hebben is daglicht in een ruimte nog steeds erg belangrijk. Christopher Alexander beschreef dit belang in zijn *pattern language* en hij noemde dit patroon *wings of light* ⁶. Hij stelde vast dat elke ruimte, indien ze langs twee kanten belicht wordt, niet dieper mag zijn dan 6 à 7,5 meter. Elke plek die meer dan 3,5 à 4,5 meter van een raam ligt kan niet meer door natuurlijk licht bereikt worden. De *wings of light*, die zo typisch zijn voor kloosterarchitectuur, zijn

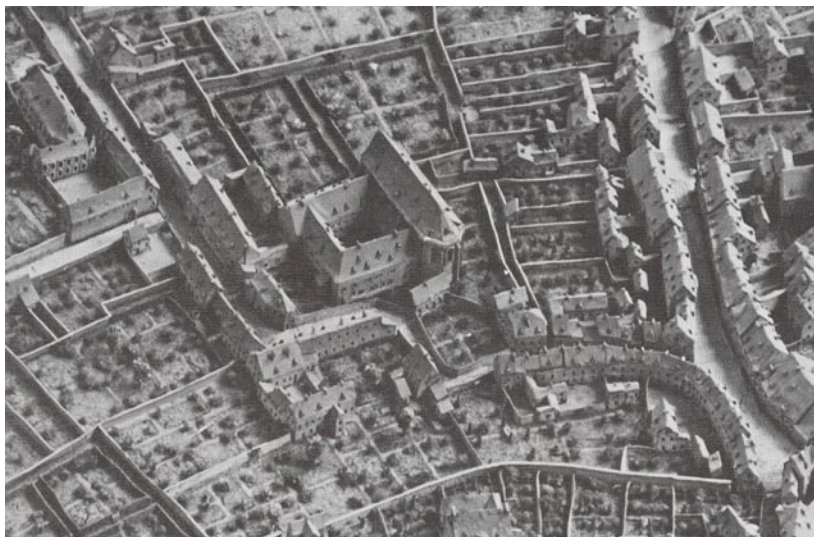
⁶ Alexander, Ishikawa, Silverstein, 1977, 524-530
Term die door de auteur gebruikt wordt.

een gevolg van deze regel. Een klooster is immers opgebouwd in een carrévorm rond een binnenkoer. De binnenkoer deed niet enkel dienst als kloostertuin maar was eveneens een lichtput om de omliggende ruimtes van daglicht te voorzien. Uitbereidingen van het klooster gebeurde daarom meestal in de vorm van stroken die aansloten op het carré en die dus langs twee kanten daglicht konden opvangen.

Hoofdstuk 2: Kruisherenshotel Maastricht

2.1 Historiek van het Kruisherhotel

De 'Orde der Kruisheren' ontstond in het begin van de dertiende eeuw in Hoi bij Luik. Sinds 1410 waren de prioren van de kruisherenkloosters verplicht jaarlijks het algemeen kapittel in Hoi bij te wonen. De prioren uit de Maas- en Rijnstreek namen gewoonlijk hun weg over Maastricht en logeerden bij de geestelijkheid van de stad. Als er heiligdomsvaarten waren moesten zij dikwijls hun onderkomen zoeken bij leken. Zo stelde in 1433 Egidius van Elderen hun enige huizen ter beschikking die gelegen waren op de Kommel. Egidius sympathiseerde sterk met de kruisherenorde en korte tijd later schenkt hij hen deze huizen op voorwaarde dat dit het begin zal worden van een nieuw klooster te Maastricht.

situatie uit 1752

Op het generaal kapittel van Hoei in 1436 wordt besloten deze schenking te aanvaarden en toestemming voor de stichting van een klooster en kerk op de Kommel te Maastricht aan te vragen. De aanvraag wordt aanvaard en Michael van Testelt, afkomstig van het kruisherenklooster van Namen, wordt de eerste prior. Samen met drie andere priesters vormen zij de eerste kloostergemeenschap. De vijf woonhuizen richt men dadelijk in tot een voorlopig onderkomen en op de plaats van de huidige kerk wordt een noodkerkje gebouwd.

In 1440 legt prior Michael van Testelt de eerste steen voor de fundamente van het koor van de huidige kerk. In 1439 reeds was de broederschap van het Heilig Kruis opgericht. Het was een stichting van mannen en vrouwen die zich geestelijk verbonden voelden met de kruisheren en geld inzamelden voor de bouw en de versiering van de kerk en het klooster.

Twintig jaar later zijn de toren en het koor van de kerk klaar.

Een zomerstorm in 1462 beschadigde de pasgebouwde toren zo ernstig dat deze geheel opnieuw met leien bedekt moest worden.

Achttien jaar later werd de toren door de bliksem getroffen en geheel vernield. Een kleinere toren kwam in de plaats.

Niet enkel natuurrampen stagneerden de bouw, ook de financiële middelen maakte een uitvoering in fasen onvermijdelijk. Door schenkingen konden de kruisheren echter hun kerk verfraaien. Rijke lieden schonken onder andere stoffen om kazuifels van te laten maken, zilveren voorwerpen, altaargordijnen, altaarkleden, ... Veel

van deze schenkers zijn na hun dood in de kruisherkerk begraven. Nu nog getuigen verschillende grafstenen hiervan.

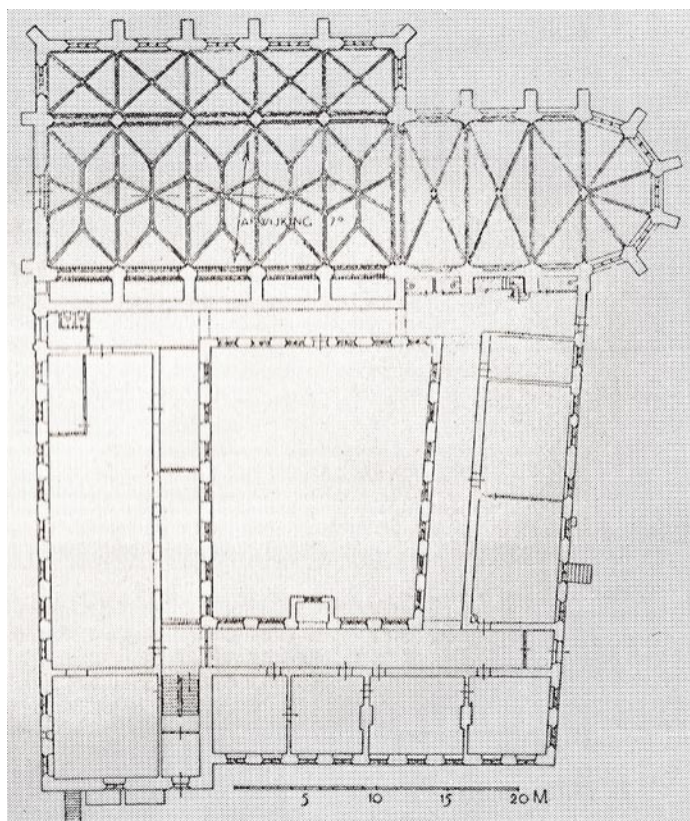
Tussen 1483 en 1517 is de gehele westvleugel van het klooster opgetrokken. Hierin was ruimte voor een nieuwe refter met studiezaal. De oude refter was aanvankelijk ondergebracht in de oostvleugel. Deze vleugel had men rond 1480 al kunnen bouwen omdat men de ruimte hiervoor reeds eerder verkregen had. In deze oostvleugel waren ook een sacristie en een kapittelzaal ondergebracht. De ruimte in de oostvleugel, waarin zich voorheen de refter bevond, richtte de prior in tot zijn woning, bibliotheek en gastenverblijf. In de zuidelijke vleugel, bestaande uit gebouwen die reeds bij de stichting van het klooster in 1436 geschonken waren, bevonden zich verschillende werkplaatsen, waaronder een brouwerij en een bakkerij. De verdieping van de westvleugel werd pas tijdens het prioraat van Mathias Mijnekom afgewerkt. Hij heeft eveneens heel de bestaande zuidvleugel door een nieuwe vervangen. In 1520 kunnen de kloosterlingen hun cellen betrekken. De kerk en het klooster waren toen te zien zoals ze nu nog steeds vanaf de Kommel te zien zijn.

Men ziet een grote kerk waar de kloostergebouwen tegenaan gebouwd zijn. Het klooster is een carrévormig gebouw en omsluit een vierkant hof. De noordelijke vleugel is tegen de zuidzijde van de kerk gebouwd en hiermee verbonden door deuren waardoor de kruisheren vanuit hun klooster direct de kerk konden betreden.

De kerk is grotendeels opgetrokken uit maastrichtersteen ⁷, rustend

⁷ In de volksmond meestal mergel genoemd maar deze benaming is petrografisch verkeerd. (Dreesen, Duser, 2000, 125)

op een basis van Naamse steen. De zuilen zijn van Naamse steen en het schip wordt overdekt door een netgewelf. Langs de zuidwand van het schip treft men vijf kapellen aan die met tongewelven zijn overwelfd. Het koor wordt gevormd door twee traveeën en een koorsluiting bestaande uit zeven zijden van een tienhoek. Ook het klooster bestaat grotendeels uit maastrichtersteen. In april 1928 is in de westgevel tot op manshoogte de zachte maastrichtersteen vervangen door de hardere zandsteen.

plattegrond van het voormalig Kruisheerenklooster

De orde van het Heilig Kruis, waartoe de kruisheren van Maastricht behoorden, wordt bij de oprichting gekarakteriseerd als een orde van reguliere kanunniken. De orde verschilt enerzijds van de oude monastieke orden die zich geheel wijdden aan beschouwing en geen zielzorg uitoefenden, en anderzijds van de in deze tijd ontstane bedelorden die hun tijd voor het merendeel aan zielzorg en verpleging van zieken besteedden. Het uitgebreide koorgebed blijft een uiterst voorname bezigheid van de kruisheren. De kruisheren hebben zich in Maastricht zeer geliefd gemaakt onder andere door hun optreden tijdens de verschillende pestepidemieën die Maastricht hebben geteisterd.

Ze bedienden ook verschillende parochies buiten de stad en ook met verschillende kloosters in de stad sloten zij zogenaamde *deservitura*-overeenkomsten, overeenkomsten tot het verzorgen van de eredienst.

Naast die zielenzorg was het kopiëren van boeken in het begin van hun bestaan een voorname taak van de kruisheren. De boekdrukkunst komt pas in de tweede helft van de vijftiende eeuw op. Dankzij de grote kunde die men in Maastricht verworven had inzake het overschrijven en verluchten van boeken heeft het kopiëren nog tot de tweede helft van de zestiende eeuw veel werk voor de kruisheren opgeleverd. Ook prachtige leren banden werden in de kloosterbinderij vervaardigd.

Naast het kopiëren en inbinden van boeken en het bedienen van altaren verkregen de kruisheren het geld voor hun onderhoud

voornamelijk uit de opbrengsten van hun groeiend bezit aan onroerend goed en uit de rente van hun kapitalen. Ze bezaten voornamelijk landerijen op het grondgebied van het huidige België. Een bron van inkomsten van minder belang vormden de inwonende betalende gasten, die zich voor het leven in het klooster konden inkopen.

Door de geschiedenis heen heeft het klooster verschillende moeilijke periodes doorgemaakt.

In 1532 staan de Turken voor Wenen. Keizer Karel V roept de hulp in van zijn staten. De prins-bisschop van Luik moest als Duits rijksvorst een aanzienlijke som opbrengen waarmee 120 ruiters en 380 man voetvolk betaald konden worden. Alle kerken en kloosters in het diocees worden aan een taxatie onderworpen en moeten hun aandeel voldoen. Ook de kruisheren ontkomen niet aan deze heffing. Deze zogenaamde 'Turkentax' zal een voortdurende plaag blijven.

In 1579 wordt Maastricht door de Spanjaarden ingenomen. Met de bloei van de kruisherengemeenschap is het dan gedaan. Nog slechts één kruisheer is in het klooster achtergebleven. Nagenoeg alle anderen zijn bezweken aan de pest die heerste gedurende het beleg. Hij wordt dan ook aangesteld als huisbewaarder tot in 1581 de nieuw aangestelde prior Hubertus van Stavelot dit werk van hem overneemt. Het klooster gaat een zeer moeilijke tijd tegemoet. Aanvulling van het aantal priesters viel in deze tijd, waarin ook elders de oorlog veel slachtoffers maakte, niet gemakkelijk. De financiën om de gebouwen te herstellen konden slechts met moeite

bijeengeschrapt worden.

In 1632 komt Maastricht, na beleg van bijna drie maanden, in handen van de Staten-Generaal der Verenigde Provinciën. Het kloostergebouw en het dak van de kerk worden als gevolg van de oorlogshandelingen wederom ernstig beschadigd. Ook tijdens het beleg van Maastricht door de Fransen worden de gebouwen niet gespaard. Als een ware plaag ervaren de kruisheren de verplichte inkwartiering van soldaten in het laatste kwart van de zeventiende eeuw. In de achttiende eeuw is de toestand gestabiliseerd. De grote bloei uit het begin van de zestiende eeuw is echter nooit meer teruggekeerd. Zoals de kruisheren in de zestiende eeuw echt kinderen van hun tijd waren, waren zij dat ook in de achttiende eeuw. Deze grote wereldse invloed komt ondermeer tot uiting in hun kleding.

De wet van 15 Fructidor an IV ⁸ betekende ook voor de kruisheren het einde van hun bestaan. In 1797 worden de kruisheren uit hun klooster verjaagd. Het klooster telde toen nog tien inwoners, acht priesters en twee lekenbroeders. De orde van de kruisheren in Maastricht is achteraf niet meer hersteld.

⁸ Fructidor is de twaalfde maand van de Franse Republikeinse Kalender. De naam betekent vruchtmaand. Vergeleken met de Gregoriaanse kalender bestreek de maand de periode van 18 augustus tot 16 september. De Franse Republikeinse Kalender werd tijdens de Franse Revolutie ingevoerd. Van 24 november 1793 tot 1 januari 1806 was hij officieel in gebruik. De Republikeinse kalender werd met terugwerkende kracht ingevoerd vanaf 22 september 1792. Deze datum is de eerste dag van de eerste maand van het jaar 1 van de Franse revolutionaire jaartelling. 15 Fructidor an IV komt dus overeen met 2 september 1796. (Elektronische encyclopedie Wikipedia, 31 oktober 2006)

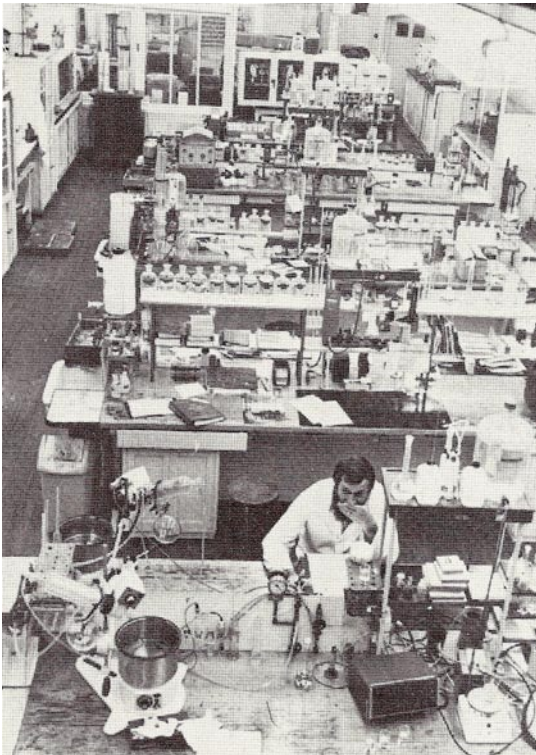
Aanvankelijk wou men het complex verkopen maar al spoedig kregen de gebouwen een militaire bestemming: een munitiemagazijn, een kazerne en een garnizoenbakkerij. Bijna een eeuw lang is deze situatie onveranderd gebleven. Tegen het einde van de 19^e eeuw is het pand van de ondergang gered door Victor de Steurs. Hij vond dat er geen beter middel was tegen het verval van oude gebouwen dan een goede bestemming. Deze geboren Maastrichtenaar en medeoprichter van Monumentenzorg zocht een andere herbestemming voor het kruisherrencomplex en vroeg zijn vriend Pierre Cuypers die op dat moment Rijks Bouwmeester was het kruisherrencomplex te restaureren. Toen in 1921 de restauratie was voltooid was het Rijkslandbouwproefstation al in het kruisherrenklooster ingetrokken. In de loop van zijn meer dan tachtigjarig verblijf in Maastricht is het geleidelijk aan het hele gebouwencomplex in beslag gaan nemen. Tot 1941 deed de kerk dienst als tentoonstellingsruimte, vergaderruimte en stempellokaal voor werklozen maar vanaf dan werd ze gebruikt als archief en bibliotheek van het Rijkslandbouwproefstation. Lang duurde het echter niet of de kerk werd door de Duitsers gevorderd. Na de bevrijding namen de Amerikanen de kerk in beslag en na hun vertrek heeft het Beheerinstituut⁹ gedurende enige jaren er inboedels opgeslagen. Na veel moeite lukte het op 1 november 1949 weer de

⁹ Het Nederlands Beheerinstituut (NBI) werd opgericht in 1945. Tijdens Wereldoorlog Twee hadden veel Duitsers en ook Nederlanders zich op een twijfelachtige manier verrijkt. Zij hadden Nederlandse bezittingen zowel van personen als van bedrijven tegen hoge prijzen verkocht. Het NBI was formeel gerechtigd volgens duidelijke regels goederen en vermogens in beslag te nemen. Men ging op zoek naar de rechtmatige eigenaars. (www.verzekeraars.nl, 18 januari 2007)

beschikking over de kerk te krijgen.

Het Rijkslandbouwproefstation was bij de Maastrichtenaren niet erg bekend, voornamelijk omdat het merendeel van het personeel niet uit Limburg afkomstig was. Aan het begin van de jaren zeventig werd besloten het proefstation uit Maastricht te verplaatsen naar de omgeving van Wageningen.

Nadien heeft de kerk nog dienst gedaan als Sint-Servaasparochie gedurende de verbouwing van de Sint Servaas Basiliek en als oefenruimte en atelier voor de Opera Zuid.

het klooster als
rijkslandbouwproef-
station

2.2 Concept voor het Kruisherenhôtel

Camille Oostwegel, eigenaar van het Kruisherenhôtel en een gekende hotelier in Nederland, had twee belangrijke doelstellingen met het Kruisherenhôtel: hij wou een belangrijk stukje erfgoed redden maar tegelijk moest het hotel commercieel zijn. Eén van de voorwaarden voor de realisatie was dat het hotel minimum 60 kamers moest hebben om rendabel te zijn in verhouding tot het aantal vierkante meter.

Het hotel is gebouwd in het oude klooster, het klooster zelf is niet omgebouwd tot een hotel. Het is een box-in-box constructie waardoor het oorspronkelijke gebouw in volle glorie aanwezig blijft en een sterk contrast vormt met de inrichting van het hotel. Dit contrast was ook noodzakelijk. Een kerk is gebouwd om mensen te imponeren: wanneer men na de restauratiewerken van de kerk mensen op straat vroeg de lege kerk te bezoeken liepen ze eerst enkele minuten verwonderd rond maar al snel gingen ze dicht bij elkaar in een hoekje staan. In zo'n indrukwekkende ruimte voelt de mens zich klein en nietig, zelfs een beetje ongemakkelijk. Dit is niet de bedoeling bij een hotel. Door met verschillende niveaus te werken wordt de kerk heel anders beleefd. De kerk wordt een veel intiemere ruimte. Ze lijkt minder te imponeren maar roept des te meer verwondering op omdat men bijvoorbeeld oog in oog staat met de gerestaureerde fresco's.

door de box-in-box
constructie blijft
het oorspronkelijke
gebouw in zijn volle
glorie aanwezig.

entreetunnel ontworpen door Ingo Maurer

bezoekers staan oog in oog met oude fresco's

De constructie waarbij het hotel in het klooster is gebouwd was ook noodzakelijk om te voldoen aan de eis van monumentenzorg om reversibel te zijn. In drie maanden tijd kan het volledige hotel weer uit het klooster gehaald worden zonder ook maar een enkel spoor achter te laten.

In alle hotels van Camille Oostwegel is de inrichting gebeurd in de stijl van de tijd waaruit het gebouw dateert. Er is een synergie tussen het interieur en het exterieur. In het Kruisherhotel was dit echter niet gepast omdat de oorspronkelijke inrichting van het klooster in de verste verte niet zou voldoen aan de hedendaagse inrichting van een hotel. Daarom besloot men om het dan maar helemaal anders te doen. In plaats van een synergie te creëren koos men voor een contrast. Het hotel werd modern ingericht door interieurarchitect Henk Vos samen met vele topontwerpers zoals Ingo Maurer die de entreetunnel, de centrale verlichting in de kerk en de gangverlichting voor zijn rekening nam.

Alle kamers zijn verschillend ingericht en ook in de openbare ruimtes wordt zo veel mogelijk gewerkt met unieke enkelvoudige stukken.

Het Kruisherproject wordt daardoor niet enkel een monumentaal pand maar ook een museum voor design van de 20^e eeuw.

Bij de inrichting van het klooster is Henk Vos uitgegaan van een bepaalde soberheid die men ook in de kloostercellen terugvond maar dan wel met een heel hoog comfort dat past bij een vijfsterrenhotel. De strakke belijning komt zowel in de architectuur als

in het interieur sterk naar voor.

Het Kruisherhotel is ook een 'boetiekhotel'. Alles wat men ziet is te koop: de kunst, de meubels, de dekbedden en kussens en een dichtbundel die speciaal voor het hotel is samengesteld. In het Kruisherhotel vindt men dat er meer boeken op het nachtkastje mogen liggen. Reizigers hebben echter geen tijd voor een lang verhaal zodat een gedicht de ideale literaire vorm is voor een hotelgast. De bekende bloemlezer Jo Deleu stelde een bundel samen met 60 gedichten, voor elke kamer één, met als thema Het Huis. Gezien de internationale uitstraling van het hotel zijn alle gedichten vertaald in het Frans, Duits en Engels. Deze dichtbundel is helemaal in de lijn met de traditie van de boekdrukkunst waar de oude kruisheren bekend om waren. Maar het is ook helemaal in de lijn van de nieuwe bestemming van het oude klooster: een gastvrije omgeving waar elke reiziger zich thuis kan voelen.

Het kruisherenklooster heeft altijd een belangrijke rol gespeeld in de stad Maastricht. Daarom is het hotel bewust een publieke ruimte gebleven. Het hotel is erg laagdrempelig gehouden. Het is een stadshotel en dat voel je aan de beweging in en uit. In tegenstelling tot de andere hotels van Camille Oostwegel heeft het restaurant van het Kruisherhotel bewust geen michelin-ster. De prijzen in de bar zijn niet echt duurder dan gemiddeld. Iedereen is er welkom voor een kopje koffie.

Het Kommelplein voor het hotel is nu nog parkeerterrein maar de stad Maastricht heeft plannen om het plein opnieuw in te richten met veel groen, beeldende kunst, terrasjes en winkels.

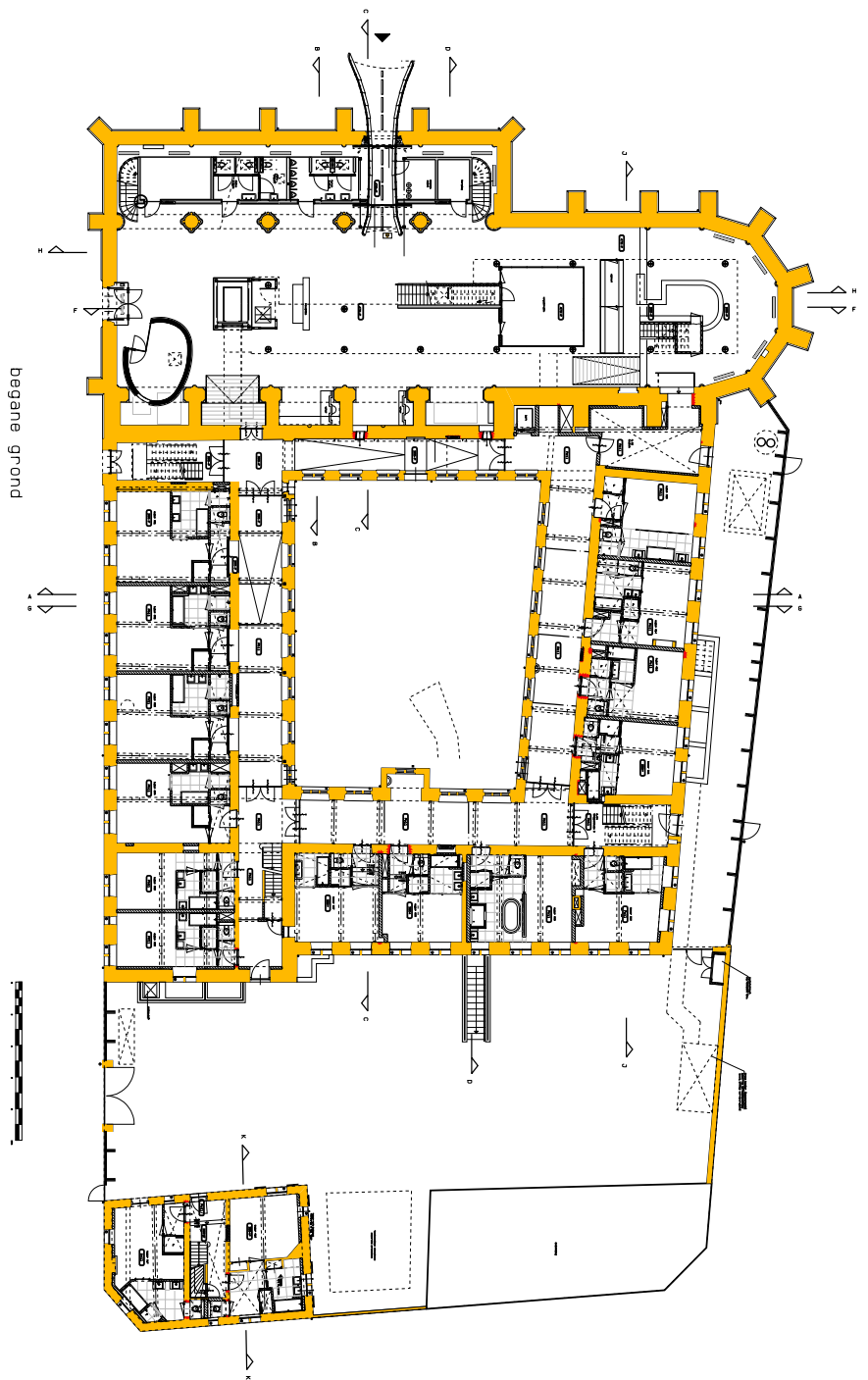
de soberheid en de strakke belijning van het klooster is in de gangen en de kamers van het hotel nog sterk voelbaar

2.3 Beschrijving van het Kruishererhotel

Toen in 1981 het landbouwproefstation verhuisde kwam het kruishererklooster opnieuw leeg te staan. Het complex werd opgekocht door de stad Maastricht die vervolgens op zoek ging naar een nieuwe functie. Rond 1985 kwam men op het idee er de academie voor beeldende kunst van Maastricht in onder te brengen. Architect Brouwers van het bureau Satijn plus werd erbij gehaald om te onderzoeken of dit haalbaar was. Op het eerste gezicht leek het een goed idee maar de onderwijsinstelling kon de onderhoudskosten niet betalen wegens een te groot aantal vierkante meter in verhouding tot het vloeroppervlak.

Zo volgden er nog vele voorstellen die allemaal omwille van dezelfde reden werden afgewezen.

Rond 2000 kwam uiteindelijk de hotelier Camille Oostwegel met het idee van een stadshotel. De stad Maastricht was onmiddellijk enthousiast, mede omwille van de goede reputatie van de heer Oostwegel als hotelier. Er werd een ontwerp gemaakt en de plannen werden ingediend. De Welstands- en monumentencommissie stond echter niet geheel achter het plan. Volgens de regels moeten monumenten reversibel verbouwd worden. De tekeningen werden aangepast. Het klooster werd niet langer verbouwd tot hotel maar het hotel werd in het klooster gebouwd. Vanaf 1 mei 2006 is het hotel officieel in gebruik.

grondplan benedenverdieping kruissherenhotel

Het kruisherenklooster is een groot complex dat we in verschillende onderdelen kunnen opsplitsen en waarbij elk deel zijn eigen functie heeft binnen het hotel. De kerk is het publiek gedeelte van het hotel. Hierin bevinden zich het restaurant, de wijnbar met bovengrondse ‘wijnkelder’, de receptie, de lobby, drie *loungecorners*, drie *boardrooms*, en de bibliotheek. De kloostergangen en vroegere kloostercellen zijn omgevormd tot vijftig hotelkamers. In het renaissancehuis zijn zeven kamers ondergebracht. Er waren dus nog drie kamers te weinig om aan de eis van de heer Oostwegel te voldoen. Daarom heeft men beslist een nieuwbouw, *casa nova*, toe te voegen naast het renaissancehuis dat nog drie kamers bevat. Het pandhof is heel erg van uitzicht veranderd maar is nog steeds een rustpunt voor meditatie of ontspanning. De kloostertuin is als een authentieke kruidentuin heraangelegd.

Langs de buitenkant is de toegang het enige waaraan je kan merken dat het kruisherenklooster geen gewoon klooster meer is. Een blinkende trompetvormige kelk leidt de bezoeker naar een andere wereld. Het is een ontwerp van de Zwitserse lichtkunstenaar Ingo Maurer. Het is de bedoeling om nieuwsgierigheid op te wekken bij de voorbijgangers. Aan de binnenkant is de kelk met koper bedekt waardoor er een gloed vanuit straalt die doet denken aan het licht van brandende kaarsen in een kerk. De zware, houten kerkdeuren zijn vervangen door automatische schuifdeuren. Naar de geest van een religieuze ruimte zijn alle bezoekers welkom, de deuren staan

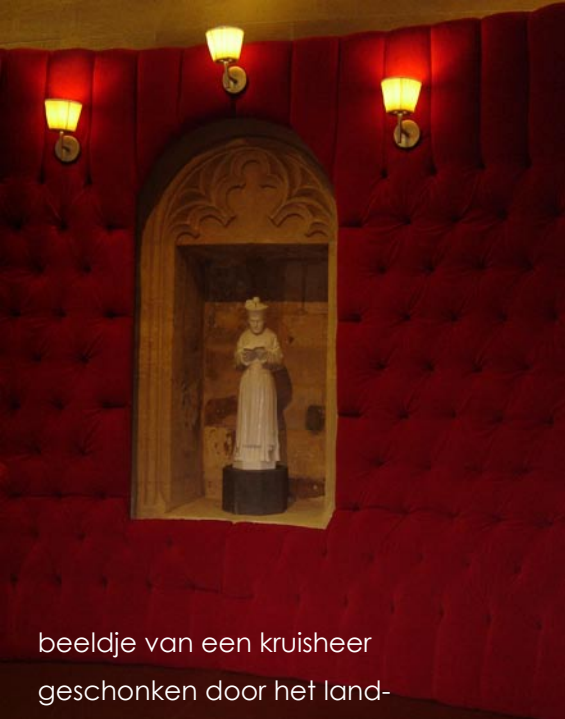
altijd open.

De oorspronkelijke ingang is verplaatst naar het centrale binnenschip en is nu de receptie van het hotel. In het binnenschip is een zwevend platform aangebracht. Dit platform is het restaurant van het hotel waar de gasten en bezoekers kunnen ontbijten en lunchen. Op het platform zijn glasramen en fresco's van op ooghoogte te bewonderen. Boven het platform zweven ufo-vormige lampen, eveneens ontworpen door Ingo Maurer. De kleur van de verlichting kan naar wens worden aangepast. De kerk heeft dan een roze, groene of blauwe gloed. De verlichtingsschalen hebben echter ook nog twee andere opmerkelijke functies. Ze zijn een soort verlaagd plafond voor het restaurant. Het plafond van de kerk is erg hoog en daardoor is de ruimte niet erg intiem. De zwevende schalen onderbreken de hoogte waardoor de ruimte aangenamer wordt. De schalen reflecteren daarenboven invallende geluidsgolven wat de akoestiek in de kerk positief beïnvloedt.

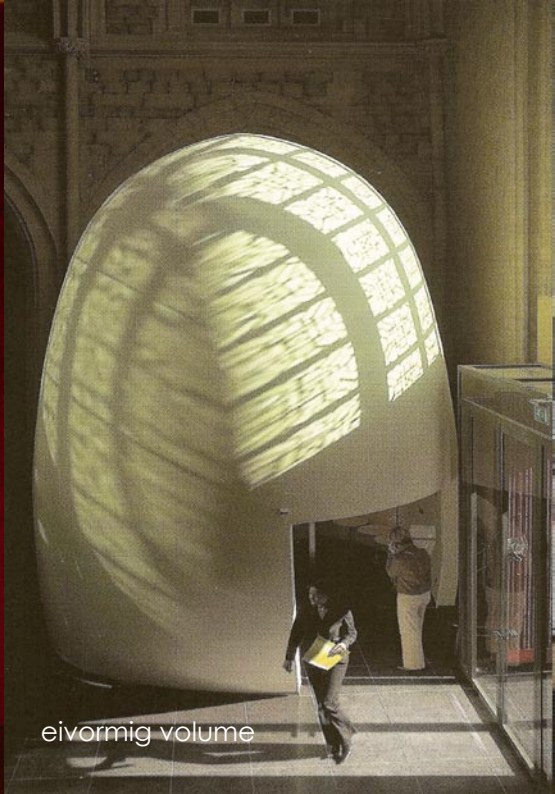
Op de benedenverdieping van de kerk, waar vroeger het koorgestoelte stond, bevinden zich de wijnbar en de wijnkast, als alternatief voor de traditionele wijnkelder, met meer dan 1600 wijnen. De achterwand van de bar, die eveneens de rugsteun van de zitbanken is, is met zachte, rode stof bekleed. Deze stof absorbeert het geluid zodat gesprekken in de bar niet te sterk blijven naklinken in de kerk. In deze wand is een nis uitgespaard waarin een beeldje staat van een vroegere kruisheer. Het Rijkslandbouwproefstation had dit beeldje laten vervaardigen om hun verbondenheid met de

wijnbar

beeldje van een kruisheer
geschenken door het land-
bouwproefstation

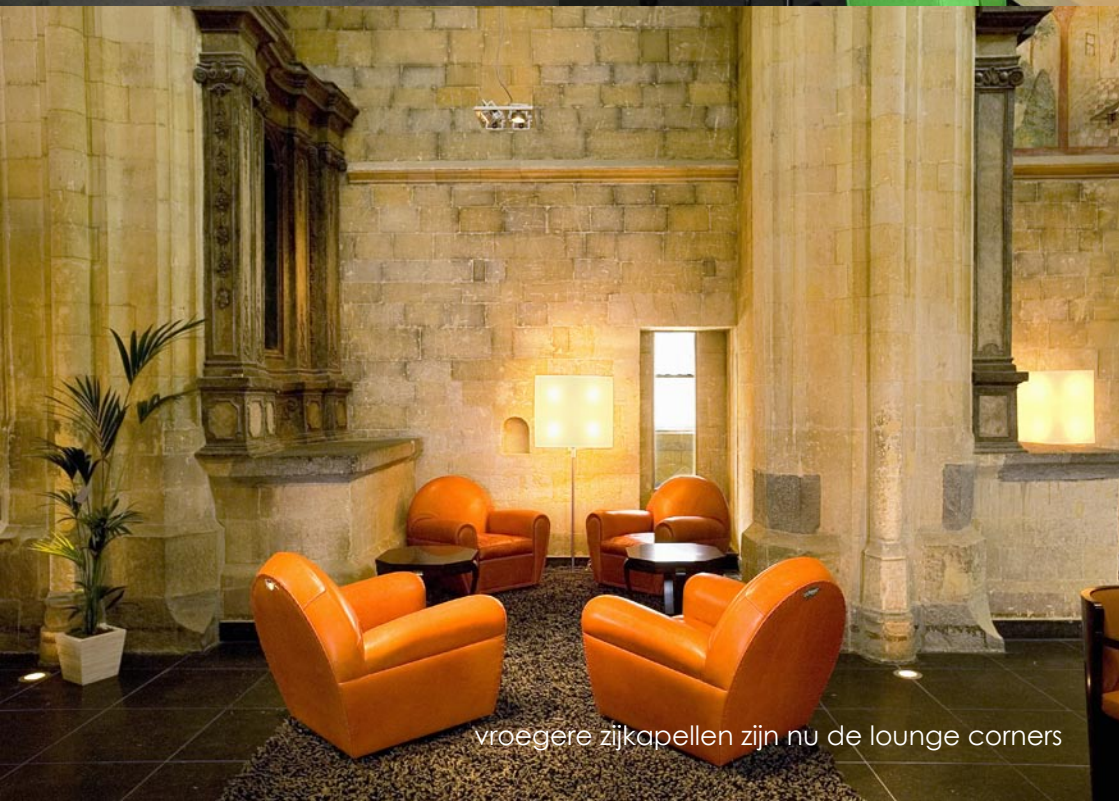
eivormig volume

boardroom

bibliotheek

vroegere zijkapellen zijn nu de lounge corners

vroegere bewoners van het klooster uit te drukken. Na de verhuis hebben ze het beeldje meegenomen maar bij de opening van het hotel hebben ze het teruggeschonken.

In de kerk is er ook een bibliotheek voorzien met tijdschriften, boeken en met mogelijkheid tot toegang tot het internet. Deze bibliotheek verwijst naar de geschiedenis van de oude kruisheren die meesters waren in het kopiëren en verluchten van boeken. De bibliotheek ligt op een langwerpige volume aan de zijkant van de kerk. Hieronder zitten de publieke toiletten van het hotel. Het volume is losgetrokken van de wanden van de kerk. In het toilet is de zijdelingse wand van glas. Tussen de buitenmuur van de kerk en de glazen wand zijn kunstwerken opgesteld wat een zeer vervreemdend effect heeft.

Achterin de kerk staat een eivormig volume. Hierin zit de administratie van het hotel. Het ei staat volledig los van de structuur van de kerk en is volledig afgesloten van de rest van het gebeuren. De bezoeker heeft niet echt zicht op wat er in het ei gebeurt.

De vroegere zijkapellen zijn nu de *lounge corners*.

In de kerk zijn ook drie *boardrooms* voorzien voor vergaderingen. Het hotel heeft immers een speciaal arrangement voor zakelijke bijeenkomsten. De grote *boardroom* voor een twintigtal personen ligt onder het restaurant, naast de wijnkast. Door middel van gordijnen kan het glazen volume visueel worden afgesloten van de publieke ruimte. De tafels kunnen naar believen geplaatst worden, afhankelijk van het aantal personen dat deelneemt aan de vergadering. Een kleinere *boardroom* voor een viertal personen ligt bij de bibliotheek.

Door een druk op de knop wordt het glas translucide in plaats van transparant wat ook hier de privacy garandeert. De derde boardroom ligt onder het bibliotheekvolume en wordt hoofdzakelijk gebruikt voor vergaderingen met het personeel van het Kruisherhotel zelf.

Zoals overal in het Kruisherhotel heeft ook in de kerk kunst een belangrijke plaats. Tegen de muur van de kerk hangen verschillende hedendaagse schilderijen en in een daarvoor voorzien volume staan steeds andere kunstwerken tentoongesteld die door de bezoekers bewonderd en eventueel aangekocht kunnen worden.

Midden in de kerk staat volledig los van elke structuur een hydraulische lift. Deze glazen lift brengt ons tot het hoogst bereikbare punt in de kerk en lijkt de bezoeker tussen hemel en aarde te bewegen.

Het eigenlijk klooster is volledig van de kerk gescheiden. Enkel hotelgasten en personeel hebben via loopbruggen op de verschillende niveaus van de kerk toegang tot de kloostergangen. Aan de gangen zelf is weinig toegevoegd. De soberheid van de vroegere kloosterarchitectuur is hier bewaard gebleven. Enkel details verraden dat het de gangen zijn van een luxehotel zoals de subtiele maar verfijnde verlichting van Ingo Maurer. De grafstenen zijn uit de vloer verwijderd en staan nu opgesteld tegen de wanden van de kloostergang zogezegd omdat Japanse toeristen niet over grafstenen mogen stappen maar waarschijnlijk zit ook de vloerverwarming die is aangebracht er voor iets tussen. Overal in het

klooster zijn de oude trappen vernieuwd behalve op één plaats waar men de originele trap heeft kunnen bewaren.

Het hotel heeft drie soorten kamers: deluxe, prestige en de suite.

De prestige heeft iets meer beleving dan de deluxe. De suite heeft daarenboven nog een jacuzzi.

Elke kamer is uniek. Het interieur van elke kamer is door Henk Vos verschillend ontworpen met aangepast designmeubilair en een kunstwerk. Elke kamer heeft ook een eigen gedicht. Alle zestig gedichten zijn gebundeld in een boek dat op ieder nachtkastje in het hotel ligt. Elke kamer heeft een kleine dressingruimte om bagage in op te bergen, een luxueuze badkamer, een bureautje en een 'kruisherenbed' speciaal door de firma Auping ontworpen voor het hotel. Op elke deur in de kamer is het kruisje dat symbool staat voor de orde van de kruisheren afgebeeld. Ook de kleuren van het logo van het hotel, wit en rood, verwijzen naar de kleuren van de orde. Het logo komt eveneens meermaals terug in de kamer bijvoorbeeld op de zeepjes en andere geschenken voor de gasten.

Het eigenlijke klooster is omgebouwd tot vijftig kamers, verdeeld over de drie verdiepingen.

In het renaissancehuis zijn zeven kamers ondergebracht die op dezelfde manier zijn ingericht als de kamers in het eigenlijke klooster. De overige drie kamers bevinden zich in de nieuwbouw, het *casa nova*, naast het renaissancehuis. De nieuwbouw is volledig met Cortenstaal bekleed waardoor het uitzicht ervan totaal verschillend is van dat van het klooster. De zeer hedendaagse architectuur van

elke kamer is uniek en heeft aangepast designmeubilair

casa nova steekt uitdagend af tegen de klassieke architectuur van het klooster.

De kloostertuin die de overgang vormt tussen het klooster en het renaissancehuis en de nieuwbouw is aangelegd als een authentieke tuin met kruiden en lavendel. In de tuin staat sinds de opening van het hotel een bronzen beeld van Paul Odekerken. Het beeld heeft de titel Gast-Vrijheid en is speciaal ontworpen voor het vijftienvijftigjarige jubileum van Camille Oostwegel Château Hotels & -Restaurants. Het werd aangeboden door vrienden en relaties uit die voorbije vijftienvijftig jaar aan Judith en Camille Oostwegel als verbeelding van de twee-eenheid die aan de basis ligt van hun succes.

In het carré, gevormd door de kloostergangen ligt het pandhof. Vroeger was dit de meditatietuin van de kruissheren. Een tuin kunnen we het nu niet echt meer noemen maar het is wel nog steeds een rustige buitenplek midden in de stad waar de gasten van het hotel zich even kunnen terugtrekken voor meditatie of ontspanning.

De kelders van het klooster worden gebruikt als opslagruimte voor het hotel. Ook hier is alles reversibel. De installaties die zijn aangebracht kunnen weer weg zonder dat de oorspronkelijke architectuur beschadigd wordt.

Opslag is overal in het hotel een probleem. Vooral in het restaurant waar niet voldoende ruimte is voorzien voor het ontbijtbuffet.

het pandhof is nog steeds een plek voor meditatie

casa nova dat aanluit op het renaissancehuis

Volgens Mevrouw Tadema, de manager van het kruisherrenhotel, zijn de meeste bezoekers zeer enthousiast over de combinatie van een vroeger klooster en een hotel. Het monumentale, het oude, staat in sterk contrast met het designinterieur wat zorgt voor een heel aparte beleving. Het hotel kreeg heel wat persbelangstelling omwille van verschillende redenen. Ten eerste was de heer Oostwegel al lang een zeer gerespecteerde hotelier in Nederland. Ten tweede om de designinrichting van het vijfsterrenhotel en ten derde omdat het hotel in een klooster is gebouwd. Het hotel heeft een zeer gevarieerde doelgroep. Er komen mensen die interesse hebben in kunst, in de architectuur, in het design, in de restauratie, sommige mensen hebben erover gehoord en willen erover kunnen meepraten en nog anderen komen gewoon even een kijkje nemen. Al deze facetten vormen een museaal geheel.

Op het project kwamen bijna geen negatieve reacties, noch van de Kerk, noch van de Maastrichtenaars. Het gebouw stond immers al een tijdje leeg, het lag te verkommeren. De Maastrichtenaars waren niet meer trots op hun klooster. Nu kunnen ze dat wel zijn. De stad Maastricht gebruikt het kruisherrenklooster ook als promotie naar buiten toe. Ook de orde van de Kruisheren is enthousiast omwille van het respect voor het oorspronkelijke gebouw. (Persoonlijke mededeling, Tadema, 6 juli 2006)

In de tijd dat het klooster nog in gebruik was was het een belangrijke plek voor de stad Maastricht en zijn inwoners: er werden zieken verzorgd, er werd onderwezen in het kopiëren van manuscripten, de kruisherer hebben Maastricht zelfs door twee pestepidemieën heen geholpen. Toen het landbouwproefstation in de gebouwen was ondergebracht wisten vele Maastrichtenaren niet eens wat er in het complex gebeurde. Het was zeer afgesloten, er werkten weinig regionale mensen. Nu heeft het klooster terug een beetje een publieke functie gekregen: mensen kunnen er in- en uitlopen of een koffietje drinken. Het Kommelplein is nu nog een parking maar de stad Maastricht gaat het autovrij maken en er een mooi pleintje aanleggen.

Op 8 september 2005 is het Kruishererhotel voor het eerst in de prijzen gevallen. Opdrachtgevers Camille en Judith Oostwegel en het restauratieteam van Satijn plus architecten werden geroemd om hun uitzonderlijke prestatie en ontvingen de Victor de Steurs Monumentenprijs Maastricht. Deze prijs wordt om de twee jaar uitgereikt aan een architect, opdrachtgever of instelling die zich verdienstelijk heeft gemaakt voor de monumenten binnen Maastricht.

2.4 Persoonlijke bedenkingen in verband met het Kruisherhotel

Mijn eerste indruk over het Kruisherhotel na het lezen van artikels uit kranten en tijdschriften was niet zo positief. De functie van een luxehotel leek me niet geschikt in een religieuze ruimte. Maar na het bezoeken van het project was ik zeer enthousiast. De architectuur van de kerk komt zeer indrukwekkend over omwille van het werken met verschillende niveaus. De box-in-box constructie getuigt niet enkel van respect voor de oorspronkelijke architectuur maar het zorgt ook voor een ruimtelijk zeer sterke ervaring.

Na het bestuderen van het project blijkt ook dat de geschiedenis en het oorspronkelijke gedachtegoed van de kruissherren op een zeer subtiele manier aanwezig blijven in het project. Voorbeelden hiervan zijn de bibliotheek en het gedichtenboek die verwijzen naar de traditie van het kopiëren en verluchten van boeken. Of de gastvrijheid die men wil bewaren door het publiek gedeelte van het hotel erg laagdrempelig te houden. Het idee van een luxehotel dat tegelijk het grote publiek aantrekt is volgens mij wel geslaagd. Ik heb het hotel verschillende keren bezocht en steeds liep er heel wat volk in en uit dat door het personeel vriendelijk werd ontvangen. Daarenboven was het kruisherrenklooster altijd al een beetje een luxeklooster. Echt sober leefden de monniken niet. Ze droegen rijkelijke gewaden en hadden een tamelijk wereldlijke levensstijl. Als je van de kerk naar het eigenlijk klooster gaat word je opnieuw

overweldigd. Deze keer niet omwille van het indrukwekkende van de architectuur maar om de soberheid die in de kloostergangen bewaard gebleven is en die in sterk contrast staat met het publieke gedeelte. Slechts details verraden hier dat je in een hotel bent.

Het pandhof dat door de kloostergangen omgeven is is bedoeld als meditatieruimte. Voor deze functie vind ik de ruimte echter niet erg geschikt. Het is een grote, open binnenkoer die weinig intiem is.

Je ervaart er een beetje een pleingevoel. Er zijn te weinig plekken gecreëerd die de ruimte indelen en aangenamer maken. Er zijn enkele grote parasols geplaatst maar dit is geen oplossing. Deze plek lijkt me meer iets voor recepties en evenementen.

De kloostertuin daarentegen is zeer klassiek aangelegd maar wel veel intiemer door de manier waarop de begroeiing is aangebracht. Hier zijn wel plekken gecreëerd waardoor de ruimte aantrekkelijker wordt om je even af te zonderen in alle rust.

De nieuwbouw in Cortenstaal past helemaal in het concept van het hotel. Net als bij de inrichting heeft men gekozen om een contrast te creëren. De nieuwbouw vormt een hedendaags accent ten opzichte van de oorspronkelijke architectuur en de meer klassieke kloostertuin.

De structuur van het klooster lijkt me erg geschikt om een hotel in onder te brengen. De kerk, oorspronkelijk het publieke gedeelte van het klooster, is ook in de nieuwe situatie publiek gehouden. Hotelgasten en bezoekers komen hier om iets te eten, te drinken, te

vergaderen of een babbel te slaan.

De overige delen van het klooster waren vroeger strikt privé en zijn ook nu de meer afgesloten delen van het klooster. Enkel hotelgasten en personeel hebben er toegang. Het is niet de bedoeling dat iedereen in de gangen van het hotel rondloopt. De rust moet er bewaard blijven.

We mogen zeker en vast stellen dat het kruisherenklooster suprematische architectuur is. Het is architectuur die boeit, die aanspreekt. Toen het landbouwproefstation er gevestigd was kwam dit echter niet tot uiting. Vele Maastrichtenaren wisten niet wat er gebeurde in het vroegere klooster en eigenlijk interesseerde het hen ook weinig. Toen het gebouw leeg kwam te staan en het begon te onderkomen riep het bij sommige mensen zelfs ergernis op. Maastricht was niet meer trots op zijn klooster. Nu het hotel er zijn intrek heeft genomen heeft Maastricht weer reden om fier te zijn op zijn klooster. De nieuwe architectuur met verschillende niveaus zet de kerk en het klooster in een nieuw daglicht. We ervaren de kwaliteit van het klooster op een manier die vroeger niet mogelijk was. De glasramen en fresco's worden indrukwekkender dan ooit tevoren. De *quality without a name* die al die jaren heeft geslapen ontwaakt.

Anderzijds geeft het klooster ook een meerwaarde aan het hotel. Het drukke, trendy, hedendaagse, (tijdelijke?) hotel is omgeven door een architectuur die rust en tijdloosheid in zich draagt.

Hoofdstuk 3: Het Convent Tongeren

3.1 Historiek van het Convent

Het klooster *paix Saint-Joseph*, beter bekend als het klooster van de Benedictines in Tongeren is gesticht in 1864 op aanvraag van Jean Reynarts die op dat moment deken was van Tongeren. Ondanks zijn redelijk groot bevolkingsaantal had Tongeren nog geen katholiek meisjesonderwijs. De deken wou hier verandering in brengen. Bisschop l'Evêque was zeer enthousiast over dit voorstel en hij vraagt de abdis van de Benedictines van Luik, Grégorine Lechanteur, om een klooster te stichten in Tongeren.

De abdis zegt toe ondanks verschillende obstakels. Het klooster in Luik had zelf net een moeilijke periode achter de rug waardoor er weinig geld was om een nieuw klooster te steunen. Daarenboven verplichten de regels van Benedictus tot een gesloten gemeenschap waardoor het kloostergebouw erg uitgebreid zou zijn. Het klooster moest beschikken over een kapel, een gesloten woongedeelte, een binnentuin en nog enkele andere noodzakelijke bijgebouwen die de gemeenschap veel geld zouden kosten. Tenslotte telde de gemeenschap in Luik zelf slechts een klein aantal zusters waarvan er enkele in slechte gezondheid verkeerden. Ze konden dus moeilijk zusters missen en wilden liever geen zusters naar een ander klooster sturen.

Deken Reynarts ging daarom het engagement aan om zelf geld te verzamelen voor het klooster. Hij wou graag dat het nieuwe klooster in zijn parochie gelegen zou zijn. Zijn oog viel uiteindelijk op een

groot huis tegenover de kerk van Saint-Jean-Baptiste dat voorheen het klooster van de Clarissen geweest was.

Men begon onmiddellijk met de voorbereidingen van de verbouwing. Architect Genin-Collée, architect van de Onzelvevrouwekerk van Tongeren, nam de leiding van de werken op zich.

In augustus komt abdis Lechanteur naar Tongeren en ze koopt een klein huisje dat aansluit aan het eerder gekochte pand. De twee panden samen vormen een domein van ongeveer en halve hectare. Ildefonse Vandatte wordt benoemd tot overste van het nieuwe klooster. Ze komt, vergezeld van één zuster, naar Tongeren om de opening van de school voor te bereiden en om reeds contacten te leggen met families die eventueel hun kinderen naar de nieuwe school wilden sturen. Enkele maanden later krijgen ze versterking van abdis Lechanteur en meneer Denis, directeur van het klooster in Luik. Zuster Stéphanie Smets, raadgeefster in Luik, werd aangesteld als directrice van de school. Twee zusters kwamen de huishoudelijke taken op zich nemen.

Op 11 oktober 1865 was de school klaar. Ondanks de beloftes die de inwoners van Tongeren gemaakt hadden had de school slechts achttien leerlingen waarvan slechts drie half-internen. Het was vooral de prijs die een groot aantal mensen afschrikte. Ondanks het geringe succes bleven de zusters zich inzetten voor de school. Het enige probleem dat zich voordeed was de taal. Geen enkele zuster sprak Nederlands en daarom waren ze verplicht om een leek aan te nemen als onderdirectrice.

Op 8 november was de kapel klaar. Ze werd eenvoudig ingewijd door deken Reynarts.

Gedurende de winter kwamen er enkele nieuwe leerlingen bij. Ook het aantal zusters nam toe, op het einde van de winter waren er vijftig zusters in Tongeren.

In 1869 kwam het klooster in de problemen. Er waren te weinig zusters en te weinig middelen en de abdis besliste het klooster van Tongeren te verlaten. Er werden onderhandelingen gestart om het klooster aan een andere orde te verkopen maar zonder succes. Het jaar erop kwamen nieuwe Benedictines naar Tongeren en nog een jaar later sprak men zelfs van verbouwingen. Men wilde een nieuwe kapel, vervolgens een klooster en tenslotte een internaat bouwen. Als architect werd opnieuw meneer Genin-Collée aangesteld.

Uiteindelijk werd het complex groter dan verwacht en had het reeds de tuin van het internaat in beslag genomen. Daarom werd het oude college van Tongeren, dat grensde aan de tuin van het klooster, aangekocht.

Op 19 maart 1873 begon men aan de fundamenten van het klooster. Op 26 juli was de nieuwe kapel af. Op 19 augustus begon men aan de afbraak van het oude klooster. Omdat het nieuwe klooster nog niet af was moesten de zusters tijdelijk verhuizen naar een nabijgelegen woning. Er wordt gedurende de hele winter gebouwd maar in de maand mei krijgen ze bericht van het klooster in Luik dat de werken moeten worden stopgezet. Enkel de gevel van de

kerk wordt nog afgewerkt. De gebouwen die op dat moment reeds gerealiseerd waren vormden een vierkant waarvan één vleugel bestaat uit de kerk.

In de jaren die volgen neemt het leerlingen aantal weer af. Omdat de zusters in Luik geen Vlaams spreken moeten steeds leken worden aangenomen om les te geven maar daarvoor was te weinig geld. De school werd een te zware kost en men besliste om ze te sluiten maar opnieuw draaide de verkoop op niets uit.

Bij de aanvang van het nieuwe schooljaar echter was het leerlingenaantal opnieuw gestegen. Het leerlingenaantal blijft elk jaar stijgen en in 1890 wordt een kleuterklas voor jongens en meisjes opgericht. In 1898 telt de school 180 leerlingen. De abdis van Luik geeft toestemming voor de aankoop van een aangrenzend gebouw. Het gebouw wordt onmiddellijk bijna volledig afgebroken. Het kleine gedeelte dat nog blijft staan wordt de kleuterschool, de rest wordt tuin voor het internaat. De uitbereiding komt het imago van de school ten goede. In 1900 heeft de school dan ook 215 leerlingen.

In 1907 wordt het tekort aan Vlaamse zusters een probleem en men beslist een noviciaat te stichten in Tongeren om op die manier Vlaamse zusters aan te trekken.

In 1910 wordt het volledige kloostercomplex dan toch verkocht aan de Zusters van Maria van Landen.

3.2 Concept en beschrijving van het Convent

Na de verhuis van de humaniora van de Benedictinessen naar het College kwam het klooster leeg te staan. De Tongerse sociale bouwmaatschappij Tongershuis had interesse om het pand te kopen en er sociale woningen in onder te brengen. Ze vroegen architect Bernard de Schaetzen te onderzoeken of dit project haalbaar was. Zijn besluit was positief en er werden onderhandelingen gestart over de verkoop met de vzw Klooster van de Zusters van Maria van Landen. In mei 2004 hadden beide partijen een akkoord bereikt en was de aankoop definitief.

Het klooster is omgebouwd naar 23 sociale woning appartementen, 10 met 2 slaapkamers en 13 met 3 slaapkamers. De kapel doet dienst als polyvalente ruimte. De binnenkoer is overkoepeld en vormt een overdekte buitenruimte voor de bewoners.

Langs de straatkant lijkt er weinig veranderd aan het gebouw. De gevel is alleen een beetje opgefrist. Als je binnenkomt langs de hoofdingang kom je in het voorportaal. Enkel de deurbellen verraden dat het gebouw niet meer door zusters bewoond is maar dat er appartementen in ondergebracht zijn. De originele deuren met glasramen zijn hier volledig bewaard gebleven. Naast het hoofdportaal ligt een klein lokaaltje. Hier heeft elke bewoner zijn brievenbus. De brievenbussen kunnen langs de andere kant leeg

VERDIEPING 1

grondplan eerste verdieping

gemaakt worden zodat de bewoners niet tot in het voorportaal moeten om hun post op te halen en de postbode niet in de gemeenschappelijke gang moet komen.

Aan de zijkant van het gebouw is er een inkom voorzien voor rolstoelgebruikers.

De originele kloostergangen zijn niet bewaard. Oorspronkelijk lagen de gangen aan de buitenkant van het gebouw. Nu ligt de gang aan de binnenkant om contact met de binnenkoer te creëren. Toch lijken het echte kloostergangen, waar mogelijk zijn de originele kloosterdeuren gebruikt. De vloer is de originele vloer van het klooster. Op de benedenverdieping hebben de gangen een wit marmere vloer, op de eerste en tweede verdieping een plankenvloer. Waar vroeger de brede muren stonden was de vloer echter onderbroken. Men heeft elders in het gebouw planken weggenomen en deze ertussen geplaatst. Er is daardoor een duidelijke onderbreking in de vloer en de oude structuur is hierdoor nog voelbaar. Elk appartement heeft één deur die uitkomt in de gemeenschappelijke gang. Vroeger had elke ruimte apart een deur die uitgaf op de gang. Waar de deuropeningen dicht gemaakt zijn heeft de architect een nis in de muur gelaten. Eveneens om de oude structuur van het klooster te benadrukken en om de strakheid van de lange gang te onderbreken.

Op elke hoek van de gang lag een houten trap die de verschillende verdiepingen met elkaar verbond. Men heeft gekozen om de twee mooiste trappen te bewaren. De andere twee trappen zijn om

aan de gevel van het klooster is bijna niets veranderd

de gangen heeft men verplaatst, de originele materialen heeft men gerecupereerd

originele trap

nieuwe brandvrije trap

de binnentuin is overdekt en ingericht als ontmoetingsruimte voor de bewoners

de overkoepeling heeft heel wat voordelen ook op gebied van brandveiligheid

veiligheidsredenen elk vervangen door een brandvrije trap. Deze trappen zijn losgetrokken van de muur waardoor ze lichter lijken. Er zijn ook twee liften voorzien. Een kleine lift voor zes personen en een grotere lift voor goederen en onderhoudsmachines.

Oorspronkelijk was het de bedoeling om de binnenkoer opnieuw aan te leggen als gemeenschappelijke buitenruimte voor de bewoners. Uiteindelijk is de binnenkoer volledig overkoepeld door een metalen skelet, opgevuld met glas. De raamopeningen van de gemeenschappelijke gang zijn daarom niet opnieuw van glas voorzien. Op die manier heeft men de helft van de prijs van de overkoepeling kunnen uitsparen. Daarenboven levert het een extra binnenruimte van 400m² op. De overdekte gaanderij en binnenkoer, aangekleed met een waterpartij, zitbanken en wat groen, zijn bedoeld om de sociale contacten te bevorderen. De overkoepeling is echter niet helemaal gesloten. Aan de kant van de kapel is een brede verluchtungsstrook open gelaten. Op gebied van brandveiligheid geeft dit heel wat voordelen. De gangen moeten hierdoor niet in verschillende compartimenten verdeeld worden door branddeuren, wat het architecturale karakter van de rondlopende gangen zou schaden.

Vroeger waren de muren in donkere steen wat in combinatie met de hoogte van het gebouw een zeer drukkend gevoel gaf als je in de binnenkoer stond. De muren van de binnenkoer en de gemeenschappelijke gangen zijn volledig wit geschilderd. Daarenboven zijn de ramen niet meer van glas voorzien. De binnenkoer lijkt veel ruimer en luchtiger.

Voor de indeling van de appartementen heeft de architect de oorspronkelijke structuur van het klooster zo veel mogelijk gerespecteerd. De 40cm dikke muren zijn scheidingswand enerzijds tussen de verschillende appartementen onderling en anderzijds ook binnen één appartement tussen het woon- en het slaapgedeelte. Dit geeft niet alleen een visueel en constructief voordeel maar ook akoestisch is dit positief.

Elk appartement heeft twee of drie slaapkamers, een keuken die al dan niet in verbinding staat met de woonkamer, een badkamer en een berging. Door de structuur van het gebouw zijn alle appartementen verschillend van indeling. De verschillende ruimtes variëren hierdoor sterk van grootte en vorm.

Ook in de appartementen heeft men de oorspronkelijke vloeren en deuren zo veel mogelijk bewaard. Evenals de oude radiatoren die men heeft gerecupereerd. Meestal is het leefgedeelte ingericht met originele kloosterdeuren en radiatoren. Als er decoratieve nissen waren in de muren zijn die in alle appartementen bewaard gebleven. Het plafond in het klooster is overal erg hoog. In de appartementen is daarom overal een verlaagd plafond aangebracht. Hierdoor ontstond een probleem met de ramen die hoger kwamen dan de nieuwe plafondhoogte. De architect heeft dit opgelost door nissen in het plafond te maken waarlangs extra licht naar binnenvalt. Door de grote ramen hebben alle kamers erg veel daglicht wat de kwaliteit van de woning zeker ten goede komt.

nissen in de ruimte zijn bewaard

originele vloeren zijn
gerecupereerd

plafonds zijn verlaagd, aan de
ramen zijn nissen uitgespaard

De bovenste verdieping, de zolder, ligt onder het dak en staat daardoor niet in verbinding met de binnenkoer. De gang is lager en daardoor minder luchtig maar door de houten structuur die het dak ondersteunt zichtbaar te laten heeft ook deze gang een heel eigen karakter. De plankenvloer was hier in te slechte staat om te bewaren en men heeft gekozen om hier een nieuwe parket te leggen. De appartementen hier zijn wat anders van indeling dan die op de onderliggende verdiepingen omdat men rekening moest houden met de schuinite van het dak. Sommige appartementen zijn daardoor duplex appartementen geworden.

Elk appartement heeft een kelder die via de tuin rechtstreeks uitkomt op het straatniveau. Mensen kunnen makkelijk kinderwagens en fietsen in de kelder plaatsen zonder dat ze daarvoor een groot hoogteverschil moeten overbruggen.

In de kelder is ook een kleine conciërgewoning voorzien. De leefruimte hier geeft uit op de tuin die achter en langs het klooster ligt waardoor het toch een licht en luchtig appartement wordt. Momenteel woont er echter geen conciërge in het Convent maar is de woning verhuurd.

De kapel van het klooster krijgt een geheel eigen functie binnen het project. Het wordt een polyvalente ruimte die afwisselend dienst kan doen als vergaderruimte, tentoonstellingsruimte, ruimte voor hobbyactiviteiten, kleine theaterruimte of concertruimte.

Op de plaats waar vroeger de banken en het altaar stonden was de marmeren vloer onderbroken. De architect heeft dan gekozen om daar telkens een groot, wit vlak met zwarte omranding aan te brengen in dezelfde soort marmer als de rest van de kerk. De voegen in deze vlakken zijn diagonaal om het onderscheid met de rest van de vloer te benadrukken.

Het koorgestoelte in de zijbeuk van de kapel is bewaard gebleven evenals het orgel en een groot schilderij met een bijbels tafereel. De glasramen zijn gerestaureerd. De verlichting in de kerk is zeer sober zonder opvallende lichtarmaturen.

In de vroegere sacristie is nu een kleine keuken voorzien zodat er in de toekomst recepties en dergelijke in de kerk kunnen plaatsvinden. Er zijn ook twee toiletten voorzien.

Deze ruimte wordt prioritair voor de huurders voorbehouden bij speciale gelegenheden maar het is de bedoeling dat in de toekomst heel de Tongerse gemeenschap hiervan gebruik kan maken.

de kerk is ingericht als polyvalente ruimte voor de bewoners en voor de Tongerse gemeenschap

3.3 Persoonlijke bedenkingen in verband met het Convent

Het Convent is gelegen in het historisch stadscentrum van Tongeren. Vlak bij de drukke winkelstraten en de grote markt. Binnen de muren van het voormalige klooster is het nochtans erg rustig. Ondanks de nieuwe functie heeft het gebouw niets van zijn rustige karakter verloren. Het is een ideale woonplek binnen de stad.

De manier waarop men met de gemeenschappelijke gangen en de binnenkoer omgegaan is vind ik zeer interessant. Doordat de ramen van de gangen volledig open zijn ontstaat er een groot contact tussen de verschillende gangen en verdiepingen. Je ziet als er iemand in de gang aan het roken is of als er iemand op de koer zit. De bewoners hebben niet enkel contact met hun naaste burens maar weten ook wie er op de andere verdieping of op een andere gang woont. Nochtans hadden de kloostergangen en de tuin oorspronkelijk een heel andere functie. Het was een stille plek waar de kloosterlingen mediteerden. Nu is het een plek waar mensen elkaar ontmoeten om een babbeltje te slaan.

Toen ik het Convent bezocht heb was er weinig beweging in de gangen of op de binnenkoer. Toch wil ik niet onmiddellijk concluderen dat deze functieverandering mislukt is. Op het moment van mijn bezoek waren de bewoners nog maar net ingehuisd. Daarenboven was het winter en redelijk koud in de gangen en de koer.

Doordat de ramen zijn opengewerkt staan de gangen in een heel andere relatie met de rest van het gebouw dan oorspronkelijk het geval was. Ik denk dat het daarom wel mogelijk is dat deze plek een publieke ruimte wordt maar het resultaat valt nog af te wachten.

De indeling van de appartementen is soms wel een beetje ongelukkig. Sommige bewoners hebben een heel kleine badkamer en andere dan weer een heel erg ruime. Misschien is dit een onvermijdelijk nadeel bij een verbouwing. Anderzijds is verscheidenheid in indeling ook wel een voordeel omdat niet iedereen dezelfde behoeftes heeft en de ene persoon nu eenmaal geen nood heeft aan een ruime badkamer of een grote berging en de ander net wel.

De grote ramen hebben het voordeel dat er erg veel daglicht binnenvalt waardoor kunstlicht overdag vaak zelfs overbodig is. Toch zou ik de verlaging van het plafond anders opgelost hebben. De nissen die zijn uitgespaard aan de ramen zijn langs buiten wel bijna niet zichtbaar maar langs binnen geeft het een beetje een vreemde ruimtelijke indruk. Ik denk dat het mooier zou zijn om het plafond daar volledig los te trekken van de buitenmuur.

Overall waar nissen in de muur waren zijn deze bewaard gebleven. Voor mij is deze verwijzing naar de vroegere functie van het gebouw iets te letterlijk. De architectonische structuur verwijst op zich al zeer sterk naar de kloosterfunctie. Deze nissen lijken me niet echt een architecturale kwaliteit die kost wat kost bewaard moet blijven.

In de gangen is de structuur van het oude klooster nog erg aanwezig. Door hier de originele deuren en vloeren te recupereren wordt de sfeer van het gebouw nog eens benadrukt.

In de appartementen daarentegen is de structuur, op de ramen en dikte van de muren na, amper voelbaar. De oude radiatoren, deuren en vloeren zijn hier volgens mij niet meer dan een decoratief element. Het heeft erg veel geld gekost om deze elementen opnieuw te gebruiken en daarenboven maakt het de woning niet erg comfortabel. Het hout van de oude plankenvloeren werken enorm evenals de deuren. Mensen hebben na een maand al problemen met deuren die klemmen en planken in de vloer die omhoog komen. Ik denk dat het meer zinvol geweest was om deze elementen door nieuwe onderdelen te vervangen die mooi pasten binnen het gebouw.

Het gebouw is ook een lappendeken van materialen geworden. Vooral wat vloeren betreft. Men heeft zowel de houten plankenvloer als de marmeren vloer als een keramische tegelvloer willen bewaren. Waar men dan toch een nieuwe vloer gebruikt heeft is er ook geen enkele eenheid bewaard. Sommige appartementen hebben een plankenvloer in de woonkamer, linoleum in de keuken, een oude tegelvloer in de hal en in de slaapkamers en nieuwe tegelvloer in de badkamer en de berging. Als men enkel in de gangen de oorspronkelijke vloerbekleding gerecupereerd had en in de appartementen overal éénzelfde nieuw materiaal gebruikt zou hebben zou het geheel veel rustiger overkomen wat veel beter zou

passen bij de sfeer van het gebouw.

Het is de bedoeling dat de kapel als polyvalente ruimte dienst kan doen. Ik vind echter dat deze helemaal niet aangepast is aan deze functie. Evenals in de appartementen zijn ook hier elementen bewaard gebleven waarvan ik denk dat ze niet bijdragen tot de architecturale kwaliteit van de ruimte en die eveneens geen nut hebben binnen de nieuwe functie zoals het orgel, het koorgestoelte en een zeer groot schilderij met bijbels tafereel. Je merkt amper dat de kerk een andere functie heeft gekregen. Enkel het altaar en de zitbanken zijn verwijderd.

Er is ook zeer weinig aandacht besteed aan een goede belichting van de kerk. Er is wat algemene belichting voorzien maar die is zeer hoog aangebracht, slechts enkele meters beneden het plafond van de kerk. De hoogte van de ruimte wordt hierdoor benadrukt. Als men de armaturen wat lager gehangen zou hebben dan zou de ruimte meer intiem en daardoor ook aangenamer worden. Interessante architecturale of decoratieve elementen in de kerk worden ook niet extra uitgelicht.

Met akoestiek is helemaal geen rekening gehouden. De nagalmtijd in de kerk is erg hoog waardoor er een echo blijft naklinken wat erg storend kan zijn bij bijvoorbeeld vergaderingen of recepties.

Hoofdstuk 4: Abdij Maria Toevlucht Zundert

4.1 Historiek van Abdij Maria Toevlucht

In de Franse politiek bestond vanaf de Franse Revolutie een stroming die het kloosterleven blijvend wilde opheffen. Dat dreigde aan het eind van de negentiende eeuw werkelijkheid te worden. Veel kloosters reageerden daarop met het stichten van toevluchtsoorden in het buitenland.

In Nederland was toen juist een emancipatie gaande van het rooms-katholicisme, dat gelijkgerechtigd werd met het protestantisme.

Zo kwamen er weer bisschoppen en mocht men weer echte kerkgebouwen hebben in plaats van schuilerkerken. Zodoende stond men in Nederland ook wel open voor de stichting van nieuwe kloosters. In 1881 werd in Tilburg Koningshoeve gesticht. Dit klooster bloeide snel op en al gauw dacht men er over om nog meer kloosters te stichten in Nederland, vooral als toevluchtsoord voor met uitwijzing bedreigde Franse monniken.

geografische ligging
van Zundert

In 1897 deed de Zundertse juffrouw Anna Catharina van Dongen een schenking aan de abt van de Koningshoeven. Het ging om een perceel grond met daarop een boerderijtje, genaamd 'De Kieviet', gelegen langs de weg Zundert-Rucphen.

De abt van Koningshoeven besloot op dit perceel een klooster te stichten. Omdat het als toevluchtsoord voor Franse monniken gedacht was kreeg het de naam 'Maria Toevlucht'.

In de herfst van 1899 trokken drie mensen vanuit Tilburg naar Zundert om er een nieuwe orde te beginnen. De pachtboer van het boerderijtje zorgde voor tijdelijk onderdak. Al snel kwamen er broeders naar Zundert en groeide de gemeenschap aan. Tegelijk werd begonnen met de bouw van het eerste klooster, het gedeelte dat later het gastenkwartier zou worden.

Voortdurend werden broeders echter overgeplaatst. Dit kon zeer gemakkelijk omdat het klooster toen nog niet zelfstandig was. De abt van Koningshoeven had nog alles te zeggen. Daarbij kwam dat het moederklooster in die tijd financiële problemen had en het dus het klooster in Zundert niet kon steunen, noch met gelden, noch met mensen.

De nieuwe overste van Maria Toevlucht probeerde de economie te bevorderen door naast het boerderijtje een steenbakkerij te beginnen. Dit werd echter geen succes. Daarbij kwamen dan nog de voortdurende verplaatsingen door de abt van Tilburg. Zundert zocht steun bij het nabijgelegen klooster Westmalle in België. Deze abt

gaf aan het klooster een bedrag waarmee het Sterrenbos, achter het klooster, werd aangekocht.

De pachter van het boerderijtje verhuisde naar een andere boerderij waardoor het erf nu geheel voor de broeders was. Het boerderijtje werd verbouwd tot een melkstal. Ook kwamen er kleinere projecten tot stand: er werd een kerkhof aangelegd en een Lourdesgrot in de tuin.

Drie jaar later was het echter bijna gedaan geweest met het klooster. De abt van Tilburg was namelijk zo in financiële problemen terecht gekomen dat er serieus gedacht werd om het klooster in Zundert te verkopen om zo de schulden af te lossen. In 1909 moesten de broeders het klooster verlaten en naar een ander trappistenklooster trekken. De meeste broeders trokken naar Westmalle. Intussen werd door de hogere oversten van de orde naar een oplossing gezocht. Mevrouw Maria Ullen de Schooten bood in dat jaar een bedrag aan om bij het klooster een kapel te stichten. Dit aanbod zou echter niet gelden wanneer het klooster opgeheven bleef. Tenslotte kwam er een regeling: Dom Willibrord van Koningshoeven trad af en werd opgevolgd door Dom Simon Debuissou. De broeders konden weer terug naar hun klooster en zo bleef de stichting behouden.

Na de terugkomst begonnen de broeders met bouwwerkzaamheden. Achter het klooster werden werkplaatsen gebouwd: een bakkerij, een wasserij en een smederij. Tegenover de werkplaatsen werd een

grote opslagschuur gebouwd.

Ook kon nu de kerk gebouwd worden met de schenking van mevrouw Ullens de Schooten. Men besloot echter om voorlopig alleen het schip van de kerk te bouwen. Van het uitgespaarde bedrag werd de achtervleugel van het klooster opgetrokken. Zo ontstond een ruimere behuizing. Achteraf gaf mevrouw Ullens de Schooten nog een bedrag waarmee toch nog de absis, het altaargedeelte van de kerk, kon worden gebouwd.

De kroon op al deze activiteiten was dat het klooster van Zundert op het generaal kapittel van 1913 tot zelfstandige priorij werd verheven en ze dus voortaan zelf hun prior konden kiezen. Tot eerste prior werd pater Nivardus gekozen.

Nederland bleef in de Eerste Wereldoorlog neutraal maar het Duitse leger trok wel België binnen. Duizenden Belgen gingen op de vlucht. Velen kwamen bij het klooster voor een maaltijd. Begin september 1914 moest het klooster van Westmalle geëvacueerd worden. De broeders werden in Zundert opgenomen.

Bij het einde van de oorlog waren er inmiddels vierendertig broeders en dat aantal liep langzaam op tot tweeënzestig in 1938.

Op 4 juni 1923 werd de kerk, die toen pas volledig af was, plechtig ingewijd. En op 17 november 1924 werd het zilveren jubileum van het klooster zelf gevierd. Toen al hoopten de broeders dat het klooster van priorij tot abdij zou worden verheven. Maar dat zou nog

jaren uitgesteld worden. Eén van de redenen was de betrekkelijk jonge leeftijd van het klooster. Anderzijds vond de generale abt van de orde de gebouwen nog te gering. Daarom werd in 1926 het splinternieuwe poortgebouw in gebruik genomen. Vervolgens werd in 1928 en 1929 de laatste vleugel van het oude carré, dat de refter herbergt, gebouwd. Daardoor kon de voorbouw vanaf nu geheel dienst doen als gastenkwartier. Op 14 september 1938 werd de priorij van Zundert dan eindelijk tot abdij verheven.

luchtfoto Abdij Maria Toevlucht

Op 3 oktober 1958 werd Dom Emmanuel Schuurmans aangesteld als nieuwe abt. Hij had vele ideeën over modernisering. Al vlug werden er voorstellen gedaan voor een nieuw interieur van de kerk en het klooster. Men wou de veranderende tijdsgeest ook weergeven in de architectonische vormgeving. Men zocht naar een manier om de bestaande gebouwen in neogotische stijl zoveel mogelijk aan te passen aan de nieuwe eisen. Of anders gezegd: welke veranderingen waren er nodig om beter uitdrukking te geven aan de essentiële naaktheid van het menselijk bestaan voor God, als basis voor de monastieke ervaring?

Tot de kern van deze naaktheid behoorde de fundamentele gelijkheid van alle broeders. De cultuur van religieuze standverschillen was een ballast die tot dan toe steeds bestaan had maar die zo spoedig mogelijk moest verdwijnen. Dat vroeg om ingrijpende veranderingen van de gebouwen en met name van de kerk. De koormonniken en de lekenbroeders, die apart leefden, hadden in de kerk hun eigen koren, van elkaar gescheiden en afgeschermd door een zogenaamd *jubee*¹⁰. Die tweedeling moest zeker worden afgeschaft.

In de architectuur moesten alle overvloedige decoraties verdwijnen om plaats te maken voor eerlijke vormen die het ruwe materiaal waaruit ze bestonden lieten zien zoals het was, onopgesmukt.

De nodige architectonische ondersteuning kwam van de visionaire

¹⁰ Ook wel oksaal of doksaal genoemd. Het is een houten of stenen wand die in een kerk het schip scheidt van het priesterkoor.

< Latijnse woord iube, het eerste woord van de formule iube, domine, benedicere, Heer, laat zegenen. De formule werd door de diaken gesproken tot de prietser vóór het lezen van het evangelie. (Etymologisch woordenboek, Van Dale)

bouwkundige en benedictijner monnik Dom Hans Van der Laan¹¹. Voor dit project moest de architect uitgaan van een bestaand gebouw namelijk het bestaande carré dat gevormd wordt door een kerk, het gastenhuis en de twee overige vleugels met daarnaast het poortgebouw. Afgezien van gastenhuis en poortgebouw werd de aanpassing van de neo-gotische gebouwen enkel aan de binnenkant gerealiseerd.

Twee maanden na de abtswijding van Dom Emmanuel werd reeds met de uitvoering van de kerk begonnen. De wandschilderingen in zogenaamde Jugendstil werden afgebikt. De pilasters met hun aanzetten werden verwijderd en de kapitelen in hun meest eenvoudig vorm bijgekapt. Daarna werden de muren bepleisterd met een ruw, lichtgrijs stucwerk. De gewelven werden gesaust met een cementsaus in dezelfde lichtgrijze kleur.

De glas-in-loodramen werden vervangen: in plaats van de diagonale gelijkheid koos men het meer elementaire horizontaal en vertikaal; Danziger glas in uiteenlopende pasteltinten vervangen de gelige ruitjes.

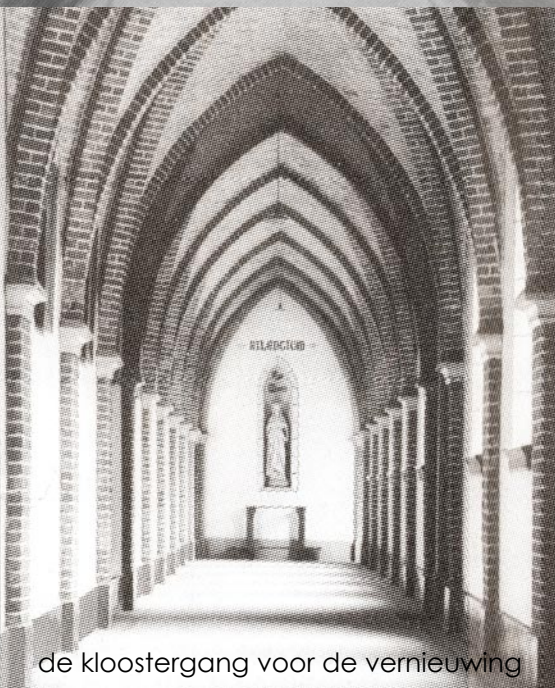
¹¹ Als monnik had Dom Hans Van der Laan zich grondig bezonnen op de meest elementaire levenservaringen van de mens. Hij ging op zoek naar elementaire vormen die zo algemeen zijn dat ze niet meer aan een bepaalde 'stijl' zijn gekoppeld maar een universeel karakter krijgen. De dingen moesten worden teruggebracht tot hun meest eenvoudige essentie. Dit universeel karakter was vooral belangrijk voor het kerkgebouw: daar zoekt de mens immers contact met de wortels van zijn bestaan. Zo'n ruimte moet één grote eenheid worden: de neutraliteit van de kleur en de grotere sterkte van het licht zouden haar helder en warm maken. Zo konden de architectonische vormen, ontdaan van hun ballast, weer een bemiddelende functie krijgen om het absolute erfahrbaar te maken binnen de aardse begrenzingen van tijd en ruimte. (Broeders van de abdij Maria Toevlucht Zundert, 2000)

de kerk voor de vernieuwing

de kerk na de vernieuwing

de kloostergang voor de vernieuwing

de kloostergang na de vernieuwing

In het priesterkoor werden de openingen tussen de pilaren gedicht, behalve twee tussenruimten links en rechts zodat de straalkapellen erachter niet meer zichtbaar waren vanuit het schip waardoor de gehele ruimte rustiger werd. Het altaar kwam in het midden van het priesterkoor te staan waardoor de voorganger met het gezicht naar de kerkgemeenschap zou staan.

Een andere revolutionaire ingreep was het verwijderen van het *jubee*. Het zogenaamde broederskoor verdween en de koorbanken van de monniken werden drastisch vereenvoudigd. Dit geheel werd tevens met één derde uitgebreid waardoor één groot koor ontstond waarin voortaan één gezamenlijk getijdengebed zou worden gehouden door de hele abdijgemeenschap.

In de winter van 1959 kwamen het kloosterpand en de gemeenschapsruimten aan de beurt. Heel dit gedeelte werd zo veel mogelijk in dezelfde stijl vernieuwd.

Drie jaar later stond het gastenhuis op het programma. Dit werd vanbuiten met hetzelfde ruwe grijs cement bepleisterd dat ook in de kerk en het klooster was gebruikt. De oude zolder werd omgebouwd tot een ruimte voor logeerkamers: het dak met de zogenaamde 'Franse kap' werd recht doorgetrokken zodat op de muren houten wanden met nieuwe ramen konden worden geplaatst. De zijde langs het gastenhuis aan de binnenhof bood Dom Van der Laan een kans om zijn ideeën op een meer drastische wijze uit te voeren: daar ontstond een open pand dat hijzelf achteraf beschouwd heeft als het

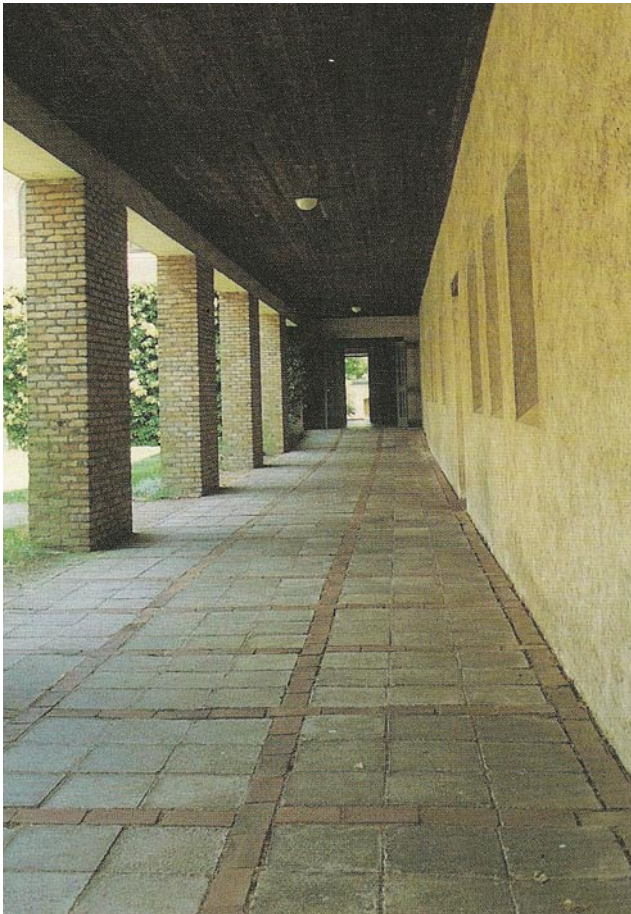
'uitprobeersel' voor zijn latere architectonische vernieuwingen in de abdij van Vaals. Het poortgebouw onderging eenzelfde behandeling als het gastenhuis. Het geheel werd zo eenvoudig als het maar kon met een interieur dat correspondeerde met de rest.

In 1971 werden de eerste zenmeditatie-sessies gehouden onder leiding van mevrouw Gerda Ital. Ook broeder Jeroen, de abt, was in meditatie geïnteresseerd geraakt mede doordat hij tijdens zijn studietijd in Rome met yoga had kennism gemaakt. Zenmeditatie kon in de abdij een plaats krijgen en zou voor een aantal broeders - en mettertijd voor vele gasten – veel gaan betekenen.

In 1973 werd een gedachte uit de tijd van abt Emmanuel verwezenlijkt, namelijk dat rond het klooster mensen zouden komen wonen die nauw met het klooster verbonden waren. Er werd vlak bij de abdij een bungalow gebouwd die enkele gastenkamers bevatte en voor een deel bewoond werd door een ouder echtpaar. Zij zouden helpen in het gastenkwartier en ook verder nauw met de abdij verbonden leven. In de loop van de jaren bleek echter dat deze formule toch minder geschikt was in de situatie van de abdij. Toen het echtpaar in 1988 vertrok is hun gedeelte van de bungalow verbouwd tot gastenkamers. Sinds 1991 woont hier een vaste medewerkster van het gastenhuis.

In 1974, toen Dom Emmanuel Schuurmans was opgevolgd door broeder Jeroen Witkam, vond er weer een ingrijpende verbouwing

plaats in het gebouwencomplex van de abdij. De nieuwe tijd had immers ook een sterke behoefte doen ontstaan aan uitbereiding van de woonaccommodatie. Voordien sliepen de broeders op zolder, op een slaapzaal, in chambrettes, een soort kleine kamertjes met een gordijn in plaats van een deur. Daarnaast had iedere broeder een

nieuwe carré
geïnspireerd op de
principes van de
Dom Hans Van der
Laan

eigen bureautje in het scriptorium, een gezamenlijke studeerruimte. Nu het stilzwijgen verdwenen was vond abt Jeroen het belangrijk dat iedere broeder een eigen kamer kreeg om daar toch de nodige eenzaamheid en stilte te kunnen beleven die essentieel zijn voor de trappistenroeping. Ook hadden velen al lang de behoefte aan wat meer privacy.

Voor deze woonplaats werd een geheel nieuw carré aan de punt van het oude klooster gebouwd. Op één van de gangen is iedere kamer voorzien van een eigen douche en toilet. Deze kamers zijn bestemd voor de oude en zieke broeders.

De architect van deze uitbereiding was broeder Bavo. Dit project bood een nieuwe gelegenheid om aan het gedachtegoed van Dom Van der Laan en de Bossche School vorm te geven. In dit woongedeelte worden echter wel de kleuren van grijs beton en cement overheerst door die van simpele rode baksteen. De soberheid werd ook bevorderd door de krappe financiële middelen die dwongen om zo economisch mogelijk te werk te gaan.

Op 26 oktober 1976 kon de nieuwbouw plechtig worden ingewijd. Het spreekt voor zich dat het verdwijnen van de slaapzaal en het *scriptorium* een groot effect heeft gehad op ieders individuele leven en op de gemeenschapsbeleving in de abdij.

De jaren tachtig waren eerder rustige jaren. Er waren wel wat intredingen maar de meeste jonge monniken verlieten het klooster. Even leek het dat de gemeenschap van Maria Toevlucht geen

toekomst meer zou krijgen. Begin jaren negentig keerde het tij. Sindsdien zijn er zestien jonge mannen ingetreden waarvan de meeste gebleven zijn.

In 1988 besloten de broeders te stoppen met de intensieve melkveehouderij en kozen voor een extensief ecologisch bedrijf dat nog in volle expansie is.

In 2000 werd besloten om gastenhuis en poortgebouw volledig te vernieuwen en de bestaande gebouwen grondig te renoveren. Deze renovatie is in januari 2005 afgerond waarna de rust kon wederkeren en de broeders zich weer ten volle konden toewijden aan gebed en stilte.

het gastenhuis zoals vernieuwd door Van der Laan

4.2 Concept en beschrijving van Abdij Maria Toevlucht

In het jaar 2000 beslisten de broeders dat het gastenverblijf en het poortgebouw dringend aan renovatie toe waren. Ze spraken architect Oomen hierover aan. Bij een eerste inspectie bleek al snel dat een nieuwbouw zinvoller zou zijn dan renovatie. Toen de broeders de architect om zijn mening vroegen over naar hun mening enkele kleine gebreken aan het eigenlijke klooster bleek dat ook dat dringend een opknapbeurt kon gebruiken. Er werd beslist om het gastenverblijf en het poortgebouw te vernieuwen en om het eigenlijke klooster te renoveren.

De opdracht van de architect bestond er voornamelijk uit om de Cisterciënzer architectuur op een eigentijdse wijze vorm te geven.

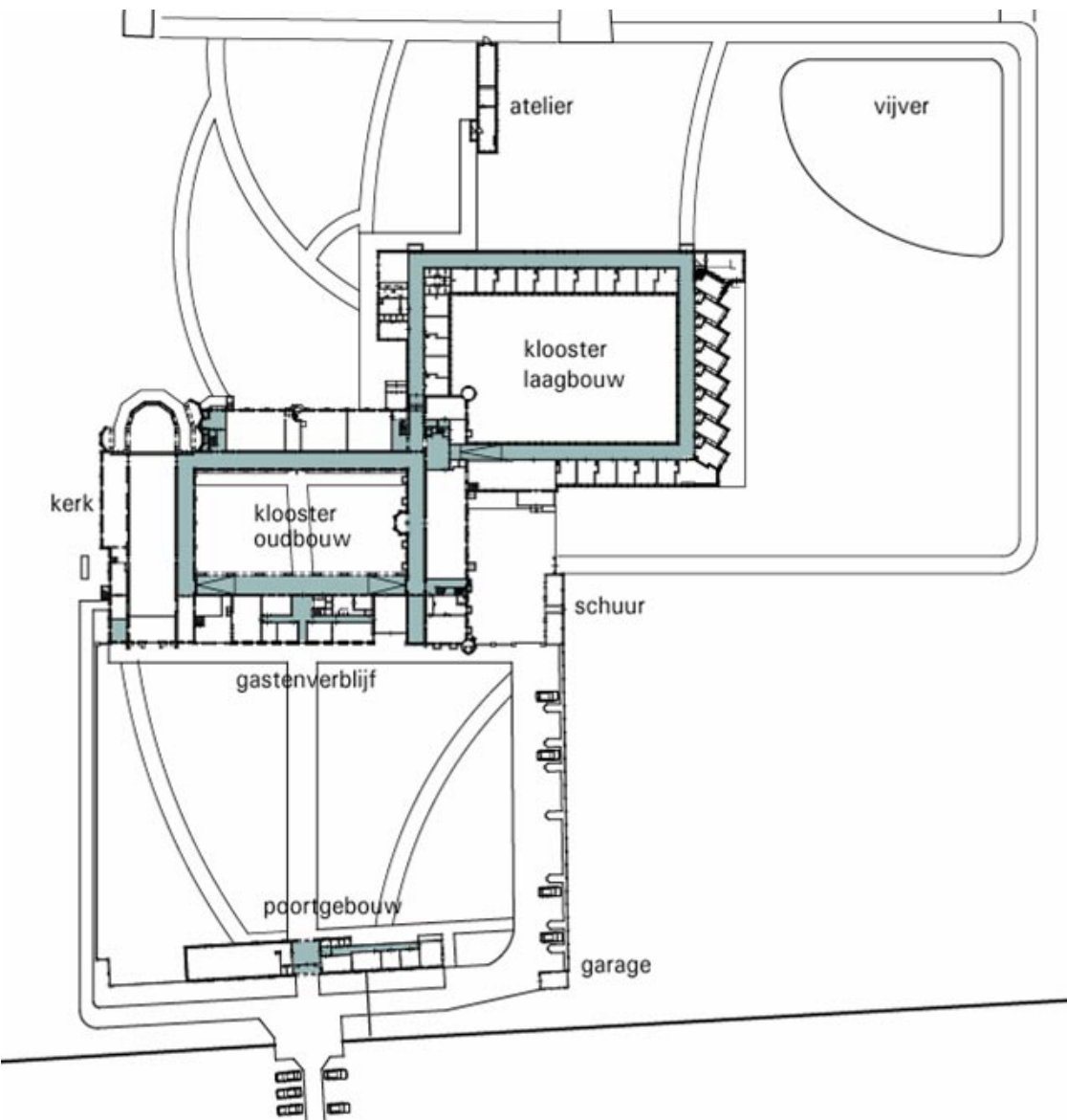
Trefwoorden als sober, eenvoud in materiaal, vorm en detail, ascese, stilte, leegte zijn manifest voor de Cisterciënzer architectuur, waartoe in de middeleeuwen Bernardus van Clairveaux de aanzet had gegeven.

Deze begrippen waren dan ook uitgangspunten voor de architectuur bij de verbouwing en de uitbereiding van de Trappistenabdij Maria Toevlucht te Zundert. (Persoonlijke mededeling, Oomen, 14 maart 2006)

Het kloostercomplex is volledig ommuurd. Wie binnen wil moet zich eerst aanmelden bij de portier in het poortgebouw. Het oude poortgebouw is afgebroken en er is een nieuw poortgebouw in de plaats gekomen. In het poortgebouw zijn enkele publieke functies ondergebracht. Er is een kamer voor de portier. Zelfs 's nachts is er iemand aanwezig in het poortgebouw want het is altijd mogelijk dat er iemand in nood aan komt kloppen bij de abdij. Er is dan ook een kamer voorzien zodat die mensen er een nacht kunnen slapen. De winkel van de abdij is een gedeelte van het poortgebouw. Mensen uit de omgeving komen er voor verse biologische producten die de broeders zelf verbouwen op de boerderij van de abdij. Het gebouwtje is opgetrokken uit licht grijze baksteen, het dak is verzinkt. Door een eiken poort kom je in het voorhof van de abdij terecht.

het poortgebouw

grondplan gebouwencomplex Abdij Maria Toevlucht

Het gastenverblijf, dat in 1961 door Dom Hans Van der Laan was verbouwd, werd volledig afgebroken. Toch heeft de architect de geleding in de gevel van dit gebouw als uitgangspunt gebruikt voor de nieuwe gevel. Wat vroeger een grijs gepleisterde gevel was is nu rode vertinde baksteen. De houten kap is vervangen door een verzinkte kap. De ramen reiken op elke verdieping tot op de grond en liggen verticaal in het verlengde van elkaar waardoor er een verticale onderbreking ontstaat in de horizontaal gelede gevel. De ramen op de benedenverdieping zijn afwisselend links of rechts met een strook verbreed.

Op de benedenverdieping bevinden zich de gemeenschappelijke ruimtes voor de gasten.

In de refter eten de gasten samen met een broeder, meestal de gastenbroeder. Tijdens de maaltijd wordt er niet gesproken om de stiltesfeer die essentieel is in de regel van Benedictus ook in het gastenverblijf voelbaar te maken. Aansluitend op de refter bevinden zich twee kleine keukens, de broodkeuken en de natte keuken. Na elke maaltijd wordt er samen de tafels afgeruimd en afgewassen. Het brood en beleg wordt weggezet in de broodkeuken, de afwas gebeurt in de natte keuken. Eén zijde van de refter is aan de tuin gelegen en bestaat volledig uit glas. De vloer is van cement waar in het midden een vak eikenhout is ingelegd.

In het gastenverblijf is een kleine bibliotheek waar de gasten de krant of een boek kunnen lezen. Eén zijde van de bibliotheek is een boekenwand. In de ruimte staan twee tafels. De ruimte wordt

het nieuwe gastenverblijf

gang eerste verdieping

gang benedenverdieping

bibliotheek

meditatieruimte in het gastenverblijf

massief eiken deuren

gastenkamer

refter voor de gasten

hoofdzakelijk verlicht door daglicht dat door de kloosterramen naar binnenvalt. Voor de rest zorgen enkele spotjes voor een meer specifieke belichting.

Over het algemeen wordt er in het gastenverblijf niet gesproken. Als een gast een gesprek wil met een broeder of een andere gast dan kan dit in de spreekkamer. Twee kloosterramen zorgen voor een subtiele lichtinval. Op de vloer licht een dik, wollen tapijt dat het geluid gedeeltelijk absorbeert waardoor er weinig van het gesprek hoorbaar is in de nevenliggende vertrekken.

De grootste ruimte in het gastenverblijf is de polyvalente ruimte. Hier wordt wel gesproken. De ruimte kan door middel van een scherm in tweeën worden verdeeld waardoor er twee kleinere ruimtes ontstaan. 's Avonds worden hier lezingen gegeven, klank- en-beeldmeditaties gehouden en in de voormiddag en de namiddag wordt hier koffie gedronken door de gasten. Ook hier bieden grote ramen een blik op de tuin.

De lange gang die de ruimtes op de benedenverdieping met elkaar verbindt reikt tot het plafond van de eerste verdieping en is bovenaan afgedekt met een lichtstraat. Er valt daardoor veel natuurlijk licht binnen in de gang. In combinatie met de wit gepleisterde muren geeft dit een luchtig gevoel. De vloer bestaat uit cement waar vakken harsteen ingelegd zijn. Dit patroon doorbreekt op een subtiele manier de lengte van de gang.

Via de betonnen trappen aan het uiteinde van de gang bereikt men de eerste en tweede verdieping. Hier bevinden zich de kamers van

de gasten. De meeste kamers zijn éénpersoonskamers. De kamers zijn sober maar praktisch ingericht. In elke kamer staat een bed, een kleerkast en een bureautje met een gemakkelijke stoel. Elke kamer heeft ook een eigen badkamer die eveneens eenvoudig maar praktisch is, ook in onderhoud.

De gang die de kamers op de eerste verdieping met elkaar verbindt geeft uit op de hoge gang van de benedenverdieping. Via de lichtstraat boven deze gang kan er voldoende daglicht binnenvallen. In de gang op de tweede verdieping kan daglicht binnenvallen via de dakramen in de kap van het gebouw.

De deuren naar de verschillende ruimtes en naar de kamers zijn uit onbehandelde massieve eik. Dit materiaal zal in de tijd gaan uitzetten en krimpen maar dat is nu eenmaal de specifieke eigenschap van het materiaal waaraan we kunnen merken dat het materiaal leeft.

De kerk is niet echt verbouwd maar toch zijn er enkele wezenlijke aanpassingen gebeurd. Architect Oomen heeft hier zeer duidelijk de ideeën van Van der Laan verder doorgetrokken.

De muren zijn wit gepleisterd in plaats van grijs zoals voorheen. De houten vloer is vervangen door een vloer uit natuursteen. Er is ook vloerverwarming aangebracht. Het houten koorgestoelte is weg gehaald en er zijn eenvoudige kerkstoelen in de plaats gekomen. Het is echter wel de bedoeling dat voor de broeders koorstoelen gemaakt worden die passen in het geheel van de kerk en de abdij

maar het ontwerp is nog niet volledig af. De glasramen in Danziger glas zijn bewaard gebleven, evenals het orgel.

De combinatie van plafondverlichting en muurverlichting zorgen voor een sfeervolle belichting. De lichtarmaturen zijn eenvoudig en zwartgekleurd wat goed opgaat in het geheel van de kerk.

Er is bijna geen decoratie aanwezig in de kerk. Een Mariabeeld uit maastrichtersteen is ingewerkt in de ronde muur die het kerkkoor afsluit.

In twee nissen in de kerk zijn zijkapellen ingericht. In één kapel hangt een icoon van Maria, in de andere kapel staat een klein, modern altaar met daarop een kistje met een relikwie.

Voor de sacristie is eveneens een meubel ontworpen in massief hout.

De kerk heeft verschillende ingangen, afhankelijk van de bezoeker. De broeders gaan naar de kerk via de glazen gaanderij die aansluit op de nieuwbouw maar die afgesloten is van het gastenverblijf. De gasten van de abdij gaan via de gang in het gastenverblijf naar de kerk. De mensen uit de omgeving komen via een weg die langs de kloostermuur oploopt tot aan de kerk.

Ook het eigenlijke klooster kreeg een grondige opknapbeurt. De gangen werden opnieuw bepleisterd, deze keer in het wit in plaats van in het grijs. Af en toe hangt er een icoon of een schilderij dat de eenvoud van de gangen doorbreekt maar tegelijkertijd ook accentueert. De glasramen in pastelkeurig Danziger glas, geplaatst

de kerk zoals aangepast
door architect Oomen

nissen in de kerk zijn ingericht als zijkapellen

broeders, gasten en bezoekers gaan elk via een andere weg naar de kerk

door Dom Hans Van der Laan, zijn bewaard.

De open gaanderij die Van der Laan begin jaren zestig gebouwd heeft is afgebroken. In de plaats is er een nieuwe gaanderij gekomen die aansluit op het nieuwe gastenverblijf. Dit is de plek in de abdij waar oud en nieuw het duidelijkst met elkaar verweven zijn. De maat van de pilasters uit de aansluitende vleugels is zowel in de hoogte als in de breedte overgenomen in de nieuwe pandgang maar de nieuwe gaanderij is afgeschermd van de binnentuin door middel van grote ramen die tot op de grond reiken.

De vroegere kapittelzaal werd niet meer gebruikt. Deze ruimte is ingericht voor Zen-meditatie. Hier wordt de ochtendmeditatie gehouden samen met de gasten. Ook de begeleide meditatiesessies voor gasten vinden hier plaats.

In de refter is weinig veranderd. Het oorspronkelijke meubilair is niet vervangen. Het is een bewuste keuze om het karakter en de eigenheid van deze ruimte te behouden.

De plafonds in de nieuwe carré zijn uit onbehandeld vuren. In deze gang zijn minder ramen die uitgeven op de binnentuin maar er zijn matglazen lichtkoepels in het plafond waarlangs het daglicht naar binnenvalt. De vloeren zijn van hardsteen.

In de meditatieruimte van de broeders loopt een strook hardsteen door tot aan het altaar. In de rest van de ruimte is de vloer van eik. De ruimte wordt naast meditatie ook gebruikt als opbaringsruimte wanneer een broeder sterft. Daarom zijn er twee soorten verlichting voorzien. Directe verlichting via spots in het plafond en indirecte

oud en nieuw zijn in
de abdij duidelijk met
elkaar verweven

aan de refter is weinig veranderd

zowel de oude als nieuwe de kloostergangen dragen rust en sereniteit in zich

binnenkoer

meditatieruimte van de broeders

gemeenschapsruimte van de broeders

huisje voor mentaal gehandicapte man

verlichting via buislampen tegen de wand. In één wand van de ruimte is een gekleurd vierkant glasraam geplaatst dat reikt van de grond tot het plafond en waarlangs daglicht gefilterd binnenvalt. Het daglicht dat via het andere raam binnenvalt wordt gefilterd door een reeks van houten balkjes die een gelijnde schaduw veroorzaken op de vloer.

Aansluitend op de nieuwste carré is een gemeenschapsruimte voor de broeders gebouwd. De uitbouw is voorzien van grote ramen die tot op de grond reiken. De functie van deze ruimte vervangt eigenlijk de vroegere kapittelzaal.

Beide carrés hebben middenin een binnentuin. De tuin in het oudste carré is geen groene tuin maar is bedekt met kiezel. Middenin, op de aslijn van het klooster, staat een natuursteenblok waar water uit opborrelt. Het geluid van het water benadrukt de stilte van de plek. De binnentuin in het nieuwe carré is voorlopig bedekt met bodembedekkers. Er zou op termijn een plantentuin aangelegd kunnen worden.

Beide tuinen zijn niet toegankelijk voor de gasten. Zij kunnen gebruik maken van het voorhof, gelegen tussen het poortgebouw en het gastenverblijf, en van het sterrenbos achter de abdij.

De serene behandeling van de binnentuinen en het voorhof passen bij de sfeer van meditatie die alom in de abdij aanwezig is.

Alle bouwdelen hebben hun eigen karakteristiek behouden maar vormen toch een geheel door de serene sfeer die past bij de Zen meditatie die er worden gehouden en de cisterciënzer uitgangspunten. Het materiaalgebruik is in de gehele lijn eenvoudig. De materialen zullen de sporen van de tijd met zich meedragen maar zijn tegelijk ook duurzaam. De kleuren worden door het toegepaste materiaal bepaald. Ook in het interieur is een prachtige eenheid ontstaan, een serene sfeer, die aansluit en zelfs bijdraagt aan de sobere levenswijze van de Trappistenmonniken. (Persoonlijke mededeling, Oomen, 14 maart 2006)

Toen alle bouwwerken klaar waren bleek er nog geen ruimte voorzien te zijn voor een mentaal gehandicapte man die bij de broeders woont. De broeders wilden hem in de buurt van de abdij laten wonen maar liever niet in het eigenlijke klooster omdat hij niet op die manier deel uitmaakt van de gemeenschap. Voor hem is daarom een apart huisje gebouwd, achter de nieuwste carré.

4.3 Persoonlijke bedenkingen in verband met Abdij Maria Toevlucht

Abdij Maria Toevlucht is een Trappistenabdij. Dit wil zeggen dat de broeders Benedictijnen zijn van de strenge orde. Hun leuze *ora et labora* krijgt gestalte binnen de abdij. Ze zijn in wezen een contemplatieve orde. De keuze als meditatie- en bezinningscentrum lijkt dus een goede invulling. Het bijzondere aan dit project is de combinatie van een uitgebreide gastenontvangst samen met een gemeenschap van broeders die nog zeer actief aanwezig is. Het is net de combinatie van deze twee die het project zo boeiend maakt. Enerzijds voor de gasten die de rustige, serene sfeer van de abdij kunnen ervaren. Anderzijds voor de gemeenschap die vrij groot is en waar nog geregeld jonge broeders intreden. De openheid naar de wereld, die voor de Trappisten van Zundert reeds lange tijd een feit is, is ook voor de broeders belangrijk.

Vanuit de maatschappij is er zeker nood aan meditatie- en bezinningscentrums. Mensen mogen dan wel niet meer zo kerkelijk zijn, ze zijn wel nog religieus of op zoek naar innerlijke rust of spiritualiteit in hun leven.

Toch lijkt het me niet evident van leegstaande kloosters te herbestemmen als centrum voor meditatie of bezinning zonder dat er nog een gemeenschap aanwezig is. In theorie kan zo een project ook door leken worden ingericht maar bij een religieuze gemeenschap zijn waarden als rust en soberheid echt verinnerlijkt.

Ik denk niet dat een lekgemeenschap deze waarden op dezelfde manier zou kunnen overbrengen. De architectuur van een klooster kan wel invloed hebben op de sfeer binnen de gemeenschap maar is zeker niet de enige factor.

De verbouwing in de jaren zestig onder leiding van Dom Hans Van der Laan was zeer drastisch. Zijn ideeën stonden recht tegenover de oorspronkelijke gotische vormgeving van de abdij. Alle decoratie werd in de mate van het mogelijke verwijderd of weggewerkt. De verbouwing van architect Oomen daarentegen staat niet in contrast met de aanwezige architectuur. Hij gaat verder op de ideeën van Van der Laan wat betreft het versoberen van de architectuur. Zelfs de nieuwbouw heeft nog relatie met het gebouw dat oorspronkelijk op die plek stond. De schaal van het gebouw en de geleding in de gevels bijvoorbeeld wordt door de architect overgenomen. Hierdoor lijkt het nieuwe gebouw perfect op te gaan in het geheel. Oud en nieuw concurreren niet met elkaar maar vullen elkaar aan.

Door de keuze voor duurzame materialen zoals hardsteen en massieve eik krijgt de abdij een zeer tijdloze uitstraling. Het pure van de materialen past bij de filosofie van het kloosterwezen.

Hoofdstuk 5:
Vergelijking van de verschillende
casestudies.

Na het bestuderen van de verschillende casestudies kan er opnieuw de vraag gesteld worden welke functie het meest geschikt is om in een kloostergebouw onder te brengen. In het theoretisch deel kwam reeds tot uiting dat zowel de oorspronkelijke functies van het klooster als de structuur van het gebouw belangrijke factoren zijn voor het bepalen van een nieuwe functie. In de casestudies wordt dit nog eens duidelijk.

Een luxehotel, zoals het Kruisherhotel, wordt volgens een totaal andere manier vormgegeven dan een klooster waar soberheid en bezinning centraal staan. Toch past deze hotelfunctie zeer goed in het kloostergebouw. Een belangrijke reden hiervoor is volgens mij dat de structuur van het oorspronkelijke klooster zeer goed overeenkomt met de structuur van het hotel. De ruimtes die vroeger publiek waren, zoals de kerk, zijn publiek gebleven. De privé-ruimtes zoals de gangen, de cellen en de tuin zijn privé gebleven. De vroegere woonruimtes zijn woning (hotelkamer) gebleven.

In Tongeren is dit niet het geval. De klaslokalen werden woningen, de gangen werden verplaatst naar de binnenkant en vormen samen met de binnenkoer een ontmoetingsplek voor de bewoners. Het geheel komt daardoor soms geforceerd over.

Het klooster in Zundert is meermaals verbouwd maar aan de wezenlijke structuur is nooit geraakt. We kunnen hier ook niet echt spreken van een radicale verandering in functie, eerder van een verschuiving in functie. Het is daardoor ook eenvoudiger om de structuur te bewaren.

Als we de structuur van het gebouw zo veel mogelijk moeten respecteren, welke delen moeten we dan bewaren en wat niet?

Dit is sterk afhankelijk van de architecturale waarde van het oorspronkelijke gebouw.

Het Kruissherenklooster bijvoorbeeld is een geklasseerd middeleeuws gebouw. Er mag daarom niks weggebroken worden en wat toegevoegd wordt moet reversibel zijn.

Het klooster in Tongeren is veel recenter gebouwd en architecturaal minder waardevol. Het kan in theorie dus geen kwaad als er elementen aan de structuur van het gebouw veranderd worden.

Toch moet men opletten dat bij de wijziging van de structuur de architecturale essentie van een gebouw niet verloren gaat. Als enkel de gevels en de materialen nog naar het klooster verwijzen is het oude gebouw enkel decoratie voor de nieuwe functie en dit lijkt me niet de bedoeling.

In Zundert heeft men het oude gastenhuis afgebroken en een nieuw gebouw in de plaats gezet. Het oude gastenhuis was architecturaal immers niet erg interessant en de kosten voor een verbouwing zouden te hoog zijn in verhouding tot het resultaat. Toch heeft de architect de specifieke kwaliteiten van een gebouw in het oude gastenhuis en de omliggende gebouwen zeer goed bestudeerd. Hij heeft deze kwaliteiten als uitgangspunt gebruikt voor de nieuwbouw. Het is dus belangrijk eerst te onderzoeken welke de specifieke kwaliteiten van een gebouw zijn, wat Alexander noemt *the quality without a name*. Bij een herbestemming moeten deze kwaliteiten

behouden blijven en eventueel zelfs extra benadrukt worden. Ik neem de kerk van de verschillende casestudies als voorbeeld. In de kerk van het Kruisherenklooster heeft men verschillende niveaus aangebracht waardoor de bezoeker de architectuur van dichtbij kan ervaren. Glasramen, fresco's en gewelven worden niet enkel gerestaureerd maar krijgen op die manier een nieuwe betekenis.

Ook in Zundert, waar de kerk zijn functie behouden heeft, heeft eerst Dom Hans Van der Laan en daarna architect Oomen de kerk gereduceerd tot zijn essentie. Al de overbodige delen zijn weggehaald waardoor wat overblijft extra benadrukt wordt.

In Tongeren heeft men te weinig gedaan met de kerk. Er zijn te veel elementen bewaard die geen betekenis meer hebben in een seculiere functie. Ik denk dat men op een eenvoudige manier deze ruimte veel sprekender zou kunnen maken bijvoorbeeld door middel van een meer doordachte belichting.

Tussen de verschillende casestudies is er een groot verschil in de manier van vormgeven.

Het Kruisherenshotel is erg hedendaags en zeer modieus waardoor het een vrij tijdelijk karakter krijgt. Over vijf à tien jaar zal een gedeelte van het interieur verouderd zijn. Het hotel zal waarschijnlijk gedeeltelijk verbouwd of heringericht worden naar de dan geldende eisen van een vijfsterrenhotel.

In Tongeren gaat het over sociale woningen. Er is dus geen

budget om elke tien jaar te verbouwen. Daarom is het beter om voor een meer tijdloze architectuur te kiezen in synergie met het oorspronkelijke gebouw maar toch aangepast aan de luxe die we vandaag kennen.

In Zundert is de nieuwbouw en verbouwing ook in synergie met het oorspronkelijke gebouw. Hier was de hoofdreden echter niet het budget, het project heeft immers erg veel gekost, maar wel de functie. De nieuwe functie van de gebouwen is erg gelijklopend met de vroegere functie. De nieuwe elementen zijn volgens dezelfde gedachten van soberheid, eenvoud en tijdloosheid vormgegeven. Dit komt zeer sterk tot uiting in de tijdloze materialen die gebruikt zijn.

Besluit

Met enthousiasme heb ik het thema herbestemming van kloosters als onderwerp voor mijn scriptie gekozen. Kloosters vormen een indrukwekkende constante in onze West-Europese cultuur. Geen streek of stad die geen klooster herbergt. Vandaag de dag echter komen ze leeg te staan en veel van hun gebouwen verwijzen majestueus, stil en raadselachtig naar een sociaal-culturele vorm van samenleven die enkel nog verwondering wekt.

Ik ging ervan uit dat er rond de herbestemming van kloosters al heel wat literatuur zou bestaan. De leegstand van kloosters is immers geen heel recent fenomeen en verschillende kloostergebouwen werden reeds van overheidswege of op privé-initiatief herbestemd. Bovendien heeft onze geschiedenis reeds een – brutale en gedwongen – herbestemming van kloosters beleefd ten tijde van de Franse Revolutie. Mijn ontgoocheling was dan ook vrij groot toen ik over dit onderwerp weinig concrete literatuur kon vinden. Bovendien kreeg ik bij mensen die van overheidswege bezig zijn in de praktijk met de herbestemming van kloosters, weinig respons. Enthousiasme en weloverwogen aanpak waren ver te zoeken. Dus ook daar weinig informatie.

Na het bestuderen van enkele architectuur- filosofische theorieën en het onderzoeken van drie casestudies durf ik nu toch enkele voorlopige bevindingen omtrent een goede herbestemming van kloostergebouwen neer te schrijven.

Ik kom tot de conclusie dat in de architectuur zowel de functie als de vorm erg belangrijk zijn bij het zoeken naar een geschikte herbestemming voor een klooster.

In een eerste fase van mijn onderzoek was mijn aandacht erg geconcentreerd op het zoeken naar een geschikte nieuwe functie voor een leegstaand klooster. Door het lezen van een tekst over suprematische architectuur van Kazimir Malevich kwam ik tot het inzicht dat niet enkel de functie maar ook de vorm van het gebouw een cruciale rol speelt in het zoeken naar een geschikte herbestemming.

Zowel uit de theorie van Christopher Alexander en van Alain De Botton als uit de verschillende casestudies blijkt dat in een goed gebouw functie en architectonische ruimte wezenlijk met elkaar verbonden zijn en dat beide aspecten een sociaal-ruimtelijke eenheid vormen.

Wat de nieuwe bestemming betreft, deze kan niet willekeurig en volledig los van de oude functie gekozen worden. De nieuwe bestemming moet anderzijds ook niet naadloos aansluiten bij de oude functie. Oude kloosters kunnen een meditatieoord worden of een modern bezinningscentrum, maar een dergelijk nauw verwantschap is zeker geen must. Uit de casestudies blijkt dat in oude kloostergebouwen functies kunnen geherbergd worden die onverwacht en op het eerste zicht tegenstrijdig zijn aan de oude functie. Toch hebben deze herbestemmingen vaak een erg geslaagd

resultaat. Als basisgedachte voor het bepalen van de nieuwe bestemming zou ik stellen dat het voldoende is dat deze raakpunten heeft met de oorspronkelijke functie.

Architecturaal is het belangrijk dat oude en nieuwe elementen in het gebouw met elkaar in dialoog treden zodat het gebouw door de combinatie van historische en hedendaagse architectuur een meerwaarde krijgt.

Lukraak elementen van het oude klooster bewaren en integreren in de nieuwe functie is echter niet voldoende. Het oude gebouw is in dat geval enkel decoratie voor de nieuwe functie. Oud en nieuw versterken elkaar niet. Daarom moet men zich bij elk gebouw dat men wil herbestemmen de vraag stellen wat de architecturale essentie is van het gebouw evenals men moet nagaan welke de identiteit van de plek is, de ware *Genius Loci*. Daar waar de *quality without a name* (Alexander, 1979) aanwezig is moeten we deze bewaren, koesteren, of zoals blijkt uit de praktijk zelfs benadrukken, zoals in het Kruisherenklooster, of overnemen in nieuwe bouwdelen, zoals in Abdij Maria Toevlucht.

Ook de structuur van het gebouw moeten we grondig onderzoeken en zo veel mogelijk respecteren. Publieke ruimtes van een klooster kunnen best publiek blijven, het privé-gedeelte kan meer afgesloten zijn. Op die manier zal de nieuwe functie opgaan in het oude gebouw.

Nieuwe architecturale elementen en materialen kunnen een

synergie vormen met het klooster of kunnen in contrast staan met de oorspronkelijke architectuur. Welke benadering het meest geschikt is, is sterk afhankelijk van de aard van de nieuwe functie.

Het is mijn ervaring dat het onmogelijk is om vaste regels te dicteren waar men zich aan moet houden bij het zoeken naar een herbestemming. Nog gevaarlijker is het als men helemaal geen overdacht plan heeft of wanneer er onvoldoende onderzoek verricht wordt. Men moet elk project afzonderlijk bekijken. Men moet wikken en wegen welke functie kan en welke niet, evenals men moet onderzoeken welke architecturale elementen men moet bewaren en welke niet.

In de praktijk concentreert een onderzoek naar herbestemming zich naar mijn mening vaak te zeer op de functie en op de relatie tussen de oude functie en de nieuwe. Of deze functie past in de structuur van het gebouw wordt vaak over het hoofd gezien. Nog minder aandacht wordt geschonken aan de rol en betekenis van de nieuwe activiteiten in het bestaande stedelijke weefsel, in de sociale en ruimtelijke kenmerken van de buurt.

Tijdens mijn onderzoek heb ik ervaren dat herbestemming van kloosters een zeer boeiende materie is, niet enkel voor historici en architecten maar ook voor het grote publiek. Ik denk dat het alleen maar voordelen heeft om zo veel mogelijk mensen met deze gebouwen te laten kennis maken.

In de geschiedenis waren kerkelijke gebouwen vaak plaatsen waar mensen op de meest indringende manier kennis maakten met de architectuur die op dat moment vernieuwend was.

We zouden de lijn van de geschiedenis kunnen verder trekken en het grote publiek via herbestemde kloosters en andere kerkelijke gebouwen laten kennis maken met hedendaagse architectuur. Een manier om dit te doen is bijvoorbeeld door in Maastricht stadswandelingen te organiseren langs verschillende kerken en kloosters die een nieuwe functie gekregen hebben. In Maastricht zijn er immers tal van voorbeelden: het Kruisherenklooster, het Limburgs archief in het voormalige minderbroederklooster en de Bonnefantkerk waar nu verschillende boekenwinkels in gevestigd zijn.

Het opnieuw in gebruik nemen van oude leegstaande kloostergebouwen kan een maatschappelijke functie hebben. Op die manier wordt een band met ons verleden gesmeed en wordt een waardevol element van onze identiteit verduidelijkt. Het gaat hier zeker niet om 'het verleden om het verleden'. Door de verbinding van oude gebouwen met nieuwe functies en nieuwe architecturale elementen wordt het verleden op een respectvolle manier verbonden met het heden en verder met de toekomst. Daarom wil ik besluiten met een pleidooi voor nog meer aandacht voor herbestemmingprojecten. Niet alleen voor projecten die oude kloosters herbestemmen, maar voor alle historisch waardevolle gebouwen.

Bibliografie

Boeken

Alexander, C. (1979). *The Timeless Way of Building*. New York: Oxford University Press.

Alexander, C., Ishikawa, S., Silverstein M., et al. (1977). *A Pattern Language*. New York: Oxford University Press.

Barral I Altet, X. (1998). *Romaanse stijl. Steden, kathedralen en kloosters*. Keulen: Taschen.*

Broeders van de abdij Maria Toevlucht Zundert. (2000). *Broeders te wezen*. Zundert: Abdij Maria Toevlucht.

De Botton, A. (2006). *De architectuur van het geluk*. Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Atlas.

Dreesen, R., Duser, M., Doperé, F. (2000). *Atlas Natuursteen in Limburgse monumenten. Geologie, beschrijving, herkomst en gebruik*. Uitgave Provincie Limburg.

Heynen, H., Loeckx, A., De Cauter, L., et al. (2004). *'Dat is architectuur' Sleutelteksten uit de twintigste eeuw*. Rotterdam: Uitgeverij 010.

* Deze bronnen werden niet in de voetnoten opgenomen daar ze niet letterlijk geciteerd worden in de tekst. Wel hebben ze bijgedragen tot inzichten omtrent de algemene inhoud van de scriptie.

Keyser-Schuurman, W.E.S.L. (1984). *Het Kruisherenklooster (uit de reeks Maastrichts Silhouet)*. Maastricht: Stichting Historische Reeks.*

Malevich, K. (1927). 'Suprematische Architectuur'. Wasmuths Monatshefte für Baukunst nr. 10 (Russische uitgave onbekend).

Rossi, R. (1999). *Het leven in een middeleeuws klooster*. Amsterdam: De Lantaarn.

Röst, L., (1870-1882). *Declaration des droits de l'homme et du citoyen*. In Grote Winkler Prins (Vol. 7). Amsterdam-Elsevier-Antwerpen.

Van Veen, P., van der Sijs, N. (1989). *Etymologisch woordenboek. De herkomst van onze woorden*. (pp. 375). Utrecht-Antwerpen: Van Dale Lexicografie.

Verschaffel, H., De Vroede, M., Heus, J. (1993). *Beschavingen 5*. Antwerpen: Plantijn.

Extraits des "chroniques" de la "paix notre-dame, à Liège et des "chroniques" de Tongres. Onuitgegeven historiek van de Benedictinessen van Luik.

Kranten en tijdschriften

Meijers, P. (2005, najaar). Gedicht voor het slapengaan, *Savoir vivre aux chateaux*, 12-13 *

Meijers, P. (2005, najaar). Hoofd en handen, *Savoir vivre aux chateaux*, 63-65 *

s.n. (2005, 12 november). 'hemels hotel', *DSM magazine*, 12-15 *

Demeulemeester, T. (2005, 5 tot 11 oktober). Luxe klooster, *Weekend Knack*, 40, 27-28 *

LXB, (2001, 7 februari). Twee historische kloosters krijgen een nieuwe bestemming. *Het Laatste Nieuws*.*

Internet sites

Geschiedenis van Zundert. Geraadpleegd op 31 juli 2006, op:
http://www.abdijmariatoevlucht.nl/abdij/geschiedenis_zundert.html *

Wikipedia, elektronische encyclopedie. Geraadpleegd op 16 oktober 2006, op: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Klooster> *

Wikipedia, elektronische encyclopedie. Geraadpleegd op 16 oktober 2006, op: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Abdij> *

Wikipedia, elektronische encyclopedie. Geraadpleegd op 31 oktober 2006, op: http://nl.wikipedia.org/wiki/Franse_Republikeinse_Kalender

Website ivm instanties die zich bezighielden met het opsporen van de rechtmatige eigenaar van goederen en vastgoed na WO II. Geraadpleegd op 18 januari 2007, op: www.verzekeraars.nl

Mondelinge getuigenissen

12 november 2005, gesprek met Guy Plevoets, directeur van kasteel Mariagaarden in Hoepertingen *

31 januari 2006, telefonisch gesprek met Karel Dhuys, vicaris aan het bisdom Hasselt *

14 maart 2006, gesprek met W. Oomen, ingenieur architect verbouwing en bijbouw Abdij Maria Toevlucht Zundert

3 april 2006, gesprek met R. Brauwers, ingenieur architect Kruisherhotel *

6 juli 2006, gesprek met Sita Tadema, directeur van het Kruisherhotel

6 juli 2006, rondleiding in het Kruisherhotel door Claudia Vanhunsel, stagiaire management *

1 augustus 2006, lezing over de geschiedenis van de abdij Maria Toevlucht tijdens de avondactiviteit bij een verblijf in Zundert door broeder Dirk *

26 september 2006, gesprek met Bernard De Schaetzen, architect
Het Convent Tongeren *

17 januari 2007, rondleiding in het Convent door Guy Clerinx,
directeur van het Tongershuis *

Illustraties

Kaft: Bie Plevoets, 6 juli 2006

Pg 44: Bie Plevoets

Pg 49, 52, 57: Het Kruisherenklooster, uit de reeks Maastrichts
Silhouet

Pg 59, 60, 63: Bie Plevoets, 6 juli 2006

Pg 65: Satijnplus architecten

Pg 68: boven + links onder: persmap Kruisherenshotel
rechts onder: Bie Plevoets, 6 juli 2006

Pg 69: Bie Plevoets, 6 juli 2006

Pg 73: boven + links onder: persmap Kruisherenshotel
rechts onder: Bie Plevoets, 6 juli 2006

Pg 75: boven: persmap Kruisherenshotel
onder: Bie Plevoets, 6 juli 2006

Pg 88: Bernard De Scheatzen

Pg 90, 91, 92, 95, 98: Bie Plevoets, 17 januari 2007

Pg 105: www.zoekplaats.nl, geraadpleegd op 9 maart 2007

Pg 109: Airphoto

Pg 112, 115, 117: archief Abdij Maria Toevlucht

Pg 119: Bie Plevoets, 14 maart 2006

Pg 120: Oomen Havermans Waltjen bv

Pg 122: Bie Plevoets, 14 maart 2006

Pg 123: boven + links onder: Bie Plevoets, 14 maart 2006
rechts: Oomen Havermans Waltjen bv

Pg 127: Bie Plevoets, 14 maart 2006

Pg 128: boven: Oomen Havermans Waltjen bv
onder: Bie Plevoets, 14 maart 2006

Pg 130, 131: Bie Plevoets, 14 maart 2006

Pg 132: boven: Oomen Havermans Waltjen bv
onder: Bie Plevoets, 14 maart 2006